

**ДИВНА ІСТОРІЯ
СТЕФАНА ЛЯНГЕ**

Прийшов час питати про Абсолютну Істину.

Веданта-сутра, I.1.1(1)

Історія дивних перетворень, що відбулися зі Стефаном Лянге, бере початок з єдиної лекції, яку дав у їхньому університеті Вернер-Максиміліан Альбрехт фон Лібіх, легенда мовознавства, людина, чие ім'я згадувалось у товаристві Фердинанда де Соссюра, Чарлза Сандерса Пірса і Ноама Авраама Хомського. Фон Лібіх, одначе, не належав до тих новомодних пост-структуралістських течій, які бралися перекроювати світ заново. Він стримано оцінював праці Дерріди, Лакана, Ліотара, називаючи їх «експериментами» або ж «спробами». Вочевидь, так проявлялася шляхетність людини, котра належала до епохи, що вже давно минула. Відбитки тієї епохи прочитувалися хіба в запахові кіпрського муску — парфумах, що ними користувався ще найсвітліший цісар Франц-Йосиф, і які полюбляв, якщо вірити чуткам, фон Лібіх, та ще в метеликові й рукавичках — незмінних атрибутах світила європейської лінгвістики. Фон Лібіх зробив для мовознавства приблизно те саме, що Лакан для психіатрії. Він уважав, що вивчення фундаментальних основ мови має значно тісніший

стосунок до психології, — ба навіть до метафізики, ніж до будь-якої іншої дисципліни. У цьому аспекті фон Лібіх був овіяний ореолом певної містичної слави, чим наче утверджував незбагненні традиції Відня, з його антропософією Штайнера, безоднями й вершинами Майрінка та іншими окультними лицарями давноминулих часів.

Отже, фон Лібіх був галантною персоною. У своїх лекціях, хоч би яким гострим було вістря дискусії, він завжди коректно відгукувався про опонентів, умів підмічати їхні сильні сторони і прославляв їх здобутки. Це повністю підкорило Стефана Лянге, на той час — студента третього курсу мовознавчого відділення у Віденському університеті.

Саме на цій блискучій, феноменальній лекції, після якої обертом ішла голова, Лянге почув ім'я Себастьяна Штукенгайзена. Прозвучало воно як ім'я ніяк не визначальне: то був перелік аномалій сучасного мовознавства. Розповідаючи про передній край лінгвістики, фон Лібіх, як завжди, мислив широко і глобально. Піддавши критиці вивчення «підживів» і спостережне мовознавство, він сформулював декілька провокаційних тем на стику нейролінгвістики і мов штучного інтелекту. Хтось зі студентів запитав про теорію вродженого нахилу людини до мов. Ішлося про фізіологію мозку і квантову теорію, про генетику і теорію універсальної граматики. Від такого поєднання дисциплін Стефан відчув солодкий відчай перед неозорими полями власної безграмотності. Його конспект робився дедалі менше зв'язним, із дедалі більшою кількістю перехресних посилань і знаків оклику.

Врешті, пан професор торкнувся маргіналів від науки, які (тим не менше!) зуміли поставити деякі фундаментальні філософські запитання лінгвістики особливо гостро. Серед інших диваків професор згадав і Себастьяна Штукенгайзена, галицького українського мовознавця німецького походження родом із Дуклі (Лемківщина, сучасна Польща). Мабуть, щось в інтонаціях пана професора викликало схвилювання у Стефана, тож, конспектуючи, він підкреслив це ім'я подвійною лінією. І на цьому все.

Потім, уже на п'ятому курсі, коли настав час задуматися над темою для докторської (Стефан мав намір іти в аспірантуру і продовжити заняття наукою), він вирішив, що авторитет фон Лібіха є достатньо вагомим, аби взятися за когось із заявлених ним маргіналів лінгвістики. Чому б не розглянути ті проблеми, які були сформульовані десь на периферії науки, якщо їх не розв'язано ще й досі?

Науковий керівник схвалив його вибір. Праць Штукенгайзена професор Целян не читав, однак неодноразово зустрічав посилання на них. З огляду на те, що тема була практично недослідженою, керунок роботи видавався цікавим як самому Лянґе, так і панові професору. Лянґе почав завзято досліджувати матеріали з цієї теми, і тут його підстергло розчарування: крім десятка посилань на праці Штукенгайзена (які згадувалися навіть у Барта і Лотмана), жодних інших матеріалів про цього вченого не траплялося. Велика Австро-Угорська енциклопедія давала стисло інформацію про те, що науковець народився в Галичині 1903 р., написав дві праці з

мови: «Грамматика деградації» й «Адамове яблуко: досвід реконструкції. Вісім зустрічей з Істиною». Він марно оббивав пороги наукових бібліотек Відня — ані згадки про Штукенгайзена.

Замість того, щоб, як то зазвичай бувало з Лянге, знеохотитися до обраної теми, він відчув азарт погоні чи то переслідування. Адже, ступаючи на цю малозвідану територію, він ішов стопами великих: стопами Хомського, де Соссюра, стопами фон Лібіха. Загорівшись бажанням вивчити постать Штукенгайзена, він наважився написати листа корифеєві, який, власне, й надихнув його на ці пошуки. Відповідь була короткою. Фон Лібіх порадив вирушати до Львова і провести розвідку на місці.

Отримавши грант на піврічну стипендію в Україні, Лянге відчув ні з чим незрівнянне натхнення. В його житті, здавалося, все раптом почало сприяти поїздці: старша сестра переїхала жити до матері, позбавивши Лянге турбот про здоров'я неньки. Його наречена, Андреа, нарешті знайшла роботу, тож була тепер зайнятою зранку до вечора. Врешті, науковий керівник схвально відгукнувся про його ініціативу на засіданні кафедри, поставивши Лянге у приклад іншим. Лянге, хоч і не вирізнявся особливою амбітністю, відчув себе на коні. Тож, спакувавши трійко саквояжів, він знайшов недорогий чартер до Львова і невдовзі по тому, одного прекрасного осіннього дня вдихнув на повні груди сире повітря на летовищі у Скнилові.

Доброю обставиною було й те, що у Львові йому посприяли друзі з кафедри германістики. Вони до-

помогли з помешканням і зробили невеличке введення в історію та географію Львова. Лянґе три роки вивчав російську, а перед від'їздом наліг іще й на українську, тож безпеку елементарного побуту міг собі забезпечити сам.

Перші ж дні пошуків у центральній львівській бібліотеці імені В. Стефаника надихнули його. Він зрозумів, що стоїть на правильному шляху. Тут слідів перебування Штукенгайзена було значно більше. Серед знахідок була справжня перлина — біографія Себастьяна Штукенгайзена, написана його другом дитинства І. Чиж-Вишенським. Біографія вийшла у світ вже у наш час — була видана 1992 р. у Львові накладом 300 примірників. Лянґе з жадібністю накинувся на знайдений матеріал і проковтнув книгу за чотири години, проведені в читальному залі.

Сказати, що Лянґе став іншою людиною після цієї біографії, — то, певне, було б занадто. Але щось у його серці змінилося, і змінилося, схоже, безповоротно. Лянґе сидів, охоплений незрозумілою ейфорією, дивився то на скляну стелю читального залу, то на вікна, і не знав, що йому робити: написати есемес Андреа, аби розділити своє піднесення з нею, зателефонувати науковому керівникові чи перечитати біографію Штукенгайзена ще раз. Однак ні писати, ні телефонувати причин не було — власне, не було чим ділитися, крім захвату молодого науковця від того, що він натрапив на справді цікавий матеріал.

Та що там! Здається, він натрапив на цілу жилу, нерозроблену жилу золота.

«Ого! — тільки й повторював він про себе, гортаючи сторінки біографії. — Ого!»

Власне, нічого такого надзвичайного Стефан Лянґе ще не відкрив. Відбулося перше знайомство з об'єктом його дослідження, і воно, як водиться серед людей емоційних, справило на Лянґе належне враження.

Отже, Себастьян-Миколай Штукенгайзен народився на початку 20 ст. на Лемківщині, в селі Дукля, яке тепер уже належало Польщі. Його батьками стали відомий поміщик Християн Штукенгайзен і Анна-Марія Штукенгайзен, з дому Лемішка. У біографії писалося, що він був пізньою, хоч і дуже сподіваною дитиною. Християн Штукенгайзен пошлюбив юну Анну-Марію, коли йому було п'ятдесят два. Його перша дружина померла від сухот понад двадцять років тому, так і не подарувавши йому спадкоємця. Оповідач розказував, що Анна-Марія вразила поміщика своєю вродою й обдарованістю в царині мистецтв. Він узяв її спершу на опікунство, а далі, дотримавши всіх необхідних звичаїв, повів до шлюбу, на превелику радість обох сторін.

Довгоочікуваний первісток з'явився 22 лютого 1903 р. на Стрітення. Розказували, що в той день одночасно йшов сніг, падав дощ і світило сонце, породжуючи кілька веселок водночас. Дитинство молодого Себастьяна минуло в достатку: у нього були нянечка, власний вчитель із музики і поезії, а також товариство місцевих хлопчиків-пастушків. Окрім сільських дітлахів, Себастьяну бавитися було ні з ким, тож батько їхній дружбі не перечив.

Вже з дитинства Себастьян підкорював серця оточення своїми розвагами і словами. Про нього казали, що Господь йому язика медом помазав — слухати його було все одно, що пити чистий мед. Він упокорював мешканців Дуклі своїми оповідками, які чув від мами або й вигадував сам. Червонощокий, кругловидий, Себастьян привернув серця всіх — від старого до малого. Діти теж радо вітали Себастьяна і завжди охоче гралися з ним.

Старший Штукенгайзен дбав про те, аби син дістав належну освіту, тож запрошував різних учителів то зі Львова, то з Кракова, аби ті навчали його танцям, живопису, історії та математиці. Християн Штукенгайзен був знаним меценатом і щирим благодійником. Так, його коштом утримувалися кілька українських аматорських театрів, народна оркестра, що давала виступи на Ринку по святах, і дитяча гімназія для дітей-сиріт. Звісна річ, для власного сина, на якого довелося чекати так довго, батько приберіг найкраще.

Себастьян-Миколай виявився щедро обдарованою дитиною. Він вирізнявся надзвичайною пам'яттю і у віці семи років уже знав напам'ять усі пісні, що співали у них в околі: і любовні, і релігійні, і календарно-обрядові. Також, кажуть, він був уважним слухачем. Йому ще не сповнилося шести, а його вже знала кожна хата в Дуклі. Він наче зумисне ходив від хати до хати, аби почути побільше історій. Баби, впоравшись зі справою, садили його біля себе і розказували йому байки і казки, — все, що пам'ятали.

У віці дев'яти років він склав дев'ять віршів про життя в Дуклі та записав їх у маленьку книжечку.

Батько був невимовно щасливим від такого талановитого сина. Слід сказати, що вірші, хоч були написані просто та безхитрісно, підкупляли читача незаплямованістю і, далекі, неабиякою майстерністю. Як писав Чиж-Вишенський, «важко було читати ті рядки без сліз: здавалося, солодке і гірке перемішалися у них так міцно, як мід і трут, і, хоча трут обпікав серце, мід той одразу ж гоїв усі рани; певно, тільки дитина може бачити світ так прозоро». В одинадцять він вигадав новий вид сценографії, який назвав «квітчастим театром», а у віці тринадцяти років заснував власну «школу мистецтв», куди ходило понад тридцять дітей з Дуклі та околиць. У школі Себастьян давав лекції з живопису, поезії, музики і драматургії. При школі вони заснували самодіяльний театр «Горлиця», де підлітки ставили п'єси за творами Старицького, Гоголя, Міцкевича, а також іноземних драматургів: Їоте і Шекспіра. Чиж-Вишенський, свідок і учасник тих подій, писав, що театр користувався нечуваною популярністю. Подивитися на їхні вистави приїжджали люди бувало що й за кілька верст. Батько, старий Штукенгайзен, утішений успіхами сина, возив їхню «театральну трупу» до Львова, на різдвяний виступ у театрі «Руської бесіди». Як писав Чиж-Вишенський, «то був сенсаційний успіх. Люди аплодували стоячи, тричі викликали всю трупу на біс».

Інтерес до філології у Себастьяна з'явився вже в гімназії. Батько відправив його у Цісарсько-королівську німецьку гімназію для хлопчиків, і розлука з дорогими серцю пагорбами та краєвидами, а надто ж із товариством хлопчаків із села була тяжким

іспитом для хлопця. На цьому моменті дружба з Чиж-Вишенським, що був сином простого коваля, теж могла перерватися, що стало би, за словами оповідача, «немислимим випробуванням». Однак із ласки Себастьянового батька, який узявся оплатити і його навчання теж, Чиж-Вишенський відправився до Львова разом із товаришем. Як пише біограф, цей жест батька, від якого наверталися сльози на очі, зробив його довічним боржником старого Штукенгайзена. Завдяки дивовижній чуйності батькового серця було врятовано дружбу, яка, можливо, була самому Чиж-Вишенському дорожчою за життя.

У гімназії Себастьян, звісна річ, завоював прихильність усього колективу. Своім виглядом він привертав увагу скрізь, де з'являвся. Себастьян був невисоким, мініатюрної будови, здавалося, то була дитина чи навіть карлик, але його манера триматися одразу привертала увагу. Як справжній панич, він усюди брав із собою невеличкий, красиво оздоблений ціпок. Його рухи були величними, граційними і простими водночас, голос — тихим, плинним і запам'ятовувався надовго. Чиж-Вишенський писав, що голос Себастьянів мав здатність потім ще довго звучати у голові, поволі танучи, наче масло в гарячому молоці. Завжди одягнутий до стилю, Себастьян тим не менше мав у собі якесь відчуття простоти і доступності, від чого з ним одразу ж хотілося потоваришувати. Його врода була незвичайною. Шкіра біла, наче камфора, здавалося, світилася місячним світлом. Світле чоло Штукенгайзена Чиж-Вишенський порівнював із небом на світанку, а вигини брів — із двома мудре-

цями, що схилились один перед одним у поклони. Великі блакитні очі, схожі на пару гірських озер, вражали свіжістю, чистотою і прозорістю. Його риси були тонкими, немов на середньовічній гравюрі. Укупі з повним овалом обличчя вони давали відчуття глибокої умиротвореності юнака, а невловимий прорис його маково-червоних вуст виказував деяку бешкетливість натури. Завжди перебуваючи в осередді уваги, Штукенгайзен ніколи не зловживав нею: він ділився своєю ласкою з усім оточенням, вигадуючи ігри, закликаючи то до змагань у силі, то до декламації віршів, у чому сам був неперевершеним майстром, а то й до гарячої суперечки, в якій Штукенгайзен зазвичай перемагав. Кожен біля нього почувався осипаним увагою, наче пелюстками ружі. Штукенгайзен причаровував не тільки однолітків, а й викладачів. Його відповіді нагадували розповіді бувалого мандрівця. Відповідаючи біля дошки, Себастьян мав звичку звертатися до вчителя і до всього класу — *urbi et orbi*, як писав Чиж-Вишенський. Його пізнання в історії, географії, геології, в мовах, у житті суспільства, рівно як і у стислих науках вихоплювалися далеко за рамки гімназійної програми. «Старе мале», — жартував із нього професор Стоцький, їхній класний керівник. Він покладав великі надії на свого учня і вже на повному серйозі готував йому місце на кафедрі мовознавства в університеті.

Утім, то був такий вік, що популярність Себастьяна серед дівчат на якийсь час відірвала його від занять, і захоплення театром та музикою було відкладено вбік. Знову ж таки, Чиж-Вишенський, супутник Се-

бастьяна в усіх його пригодах і розвагах, писав, що то був найневинніший, а водночас якнайбільш розбишацький період їхнього життя, коли від їхнього глуму і насмішок потерпали дівчата одразу трьох шкіл: гуманітарної гімназії сестер-уршулянок, лицею імені королеви Ядвіґи та музичної школи цісареві Єлизавети.

Знайшлося в гімназії й кілька заздрісників, які прочули про славу Штукенгайзена і зненавиділи його за це. Так, старшокласник Ференц, приревнувавши Штукенгайзена до дівчат з музичної школи, викликав його на дуель на палицях. В уяві старшокласника першокурсник-паніч мав би злякатися чи, принаймні, отримати доброго бука від дужчого і спритнішого Ференца. Одначе день дуелі став днем ганьби для нахаби. Дуель, що відбулась у парку Костюшка, зібрала численних глядачів, і Себастьян не оминув скористатися з цього. Вправний з дитинства в орудуванні палями, своїм кованим ціпком він учиняв проти Ференца атаку за атакою. Той, слід сказати, доблесно відбивався, позаяк провів не одну годину у спортивній кімнаті, вправляючись у фехтуванні. Одначе під натиском ударів Штукенгайзена скоро він почав відступати. Коли ж сили Ференца підійшли до викінчення і захищатись більше не було моці, Штукенгайзен спритно підчепив його ногу ціпком, і Ференц повалився на землю. Ставши йому ногою на груди, притисши ручку ціпка до Ференцового горла, Штукенгайзен довго витягував з нього вибачення за всіх панянок з музичної школи, яких Ференц брудно вважав своїми, а за тим, під сміх глядачів, влаштував

Ференцові допит із географії. До сорому Ференца, його невігластво у цьому предметі перестало бути його приватною таємницею, а зробилося набутком для всіх, хто став свідком дуелі. Чиж-Вишенський відмітив, що географія була предметом, з якого Ференц мав здавати іспити навесні, тож, показавши Ференцові його слабкість, Штукенгайзен милостиво вберіг колегу від провалу на екзамені. Завершуючи історію з дуеллю, Вишенський писав, що екзамен з географії Ференц склав добре.

Зраджуючи таємниці свого товариша, шістдесят років потому Чиж-Вишенський писав, що у Себастьяна з-поміж безлічі фавориток, які охоче бігали на побачення з ним, була одна панночка, якою він дорожив понад усе. На жаль, її батьки були проти цієї невинної дружби, і панночку, прочувши про її амурні пригоди, забрали зі Львова й віддали до якоїсь закритої гімназії у Відні.

Власне, та розлука наче протверезила Себастьяна, і, подолавши біль зраненого серця, молодий Штукенгайзен повернувся до науки. Довгими зимовими вечорами вони з товаришем просиджували у бібліотеці, читаючи спершу античних драматургів Софокла та Еврипіда, а далі все глибше вивчаючи філософію: Платона, Аристотеля, Демокрита. А позаяк жили вони в одній кімнаті, то не раз бувало, допізна обговорювали прочитане, ділячись думками і вибудовуючи неймовірні гіпотези.

Гімназія мала мовний ухил, тож до їхньої програми як обов'язкові предмети входили давньогрецька й латина. Себастьянові ці мови давалися заввиграш-

ки. Чиж-Вишенський писав, що у першому півріччі навчання до основних мов, на яких Себастьян почав вільно читати і писати вже по кількох тижнях занять, він додав перську та арамейську — тоді ще у гімназії викладав професор Мошек Бейгль, відомий празький біблеїст і знавець стародавніх діалектів. Чиж-Вишенський не був спроможний засвоювати мови з такою швидкістю, як Штукенгайзен, одначе навіть перебувати у товаристві Себастьяна, який вільно розмовляв перською з професором Бейглем, було йому за свято.

Отож, ентузіазм друзів ріс мірою того, як зростали їхні пізнання у науках. Себастьян опанував по книжках старогерманську і старофранцузьку, англійську ж вивчив за три дні, зачинившись у кімнаті з томиком Шекспіра. Вони мріяли поїхати до Китаю і вивчити декілька північних діалектів. Удаючи китайських мандаринів, вони балакали вигаданою «мовою», схожою на крячіння качки, що приносило обом невимовну радість. Що більше друзі опановували природничі та гуманітарні науки, то сміливішими ставали їхні розмови вечорами. Їх цікавила теорія прамови — єдиної мови людства, яка начебто могла існувати до вавилонського стовпотворіння. Однак, якщо прामова так чи інак була темою, яку Чиж-Вишенський своїм розумом іще міг осягнути, то Себастьян ішов далі: його цікавило, чому річ і слово, що використовується на позначення речі, різняться між собою, чому вони не тотожні; якщо невідповідність речі та її імені — це загальне правило, то чи є в ньому винятки; якщо є, то які; чи можливо вигадати мову, де слова б у точності

відповідали тому, що ними хотілось би позначити; як би тоді звучало його ім'я, ім'я Чиж-Вишенського, і т. д. Ба більше! Себастьян хотів знати, чи є мова у тварин, птахів, риб, рослин; чи можна вважати мовою симптоми перебігу якоїсь хвороби; якщо так, то чи можна звернутися до хвороби зрозумілою їй мовою і попросити піти геть; чи можуть бути тварини, птахи та інше живе мовою самі по собі — маленькими рухливими словами якогось колосального інтелекту, що промовляє до людини речами її оточення? Врешті, словами якої мови є людство і що говориться ним? Від таких розмов у Чиж-Вишенського перехоплювало дух, і він іще більше прикипав до свого приятеля, а той, із вдячності, ставав дедалі ближчим до нього.

Зібравши невеликий гурт аматорів стародавніх мов, на зимових канікулах гімназисти вишукували спільне коріння в китайській та арабській, англійській та угро-фінській, російській та санскриту. Саме тоді, за твердженням Чиж-Вишенського, Себастьян підійшов до формулювання своїх знаменитих тез «Граматики деградації».

Неспокій в Європі змусив батька Себастьяна — Християна Штукенгайзена продати його маєток і, забравши Себастьяна, поїхати до Швейцарії. Штукенгайзени оселилися в Цюриху, і Себастьян продовжив своє навчання там. Аж тут розпочалася Перша світова війна, не оминула вона і Львова. На превелике горе Чиж-Вишенського, для якого та розлука була більшим випробуванням, ніж страхіття війни, він не зміг поїхати до Швейцарії разом із приятелем. Вони пообіцяли один одному вести листування, і

три роки, поки у Львові тривала воєнна смута, вони обмінювалися листами про пригоди, радощі та випробування, що посилала їм доля.

На жаль, пожежа в домі Чиж-Вишенського забрала ті листи у вічність. Біограф стверджував, що то були взірці виняткового стилю, дотепності та ерудованості Штукенгайзена. У кожен лист він вкладав якийсь подарунок: листок дерева гінґо, пелюстку рідкісної квітки або перо якоїсь пташки. Своєю чергою, Чиж-Вишенський надсилав йому світлини з повоєнного Львова і якнайдетальніші описи всього, що відбувалося з містом, де вони разом пережили стільки пригод.

Досягши віку шістнадцяти років, у 1919 р. Штукенгайзен, із милостивого дозволу свого батька, відправився у самостійну мандрівку повоєнною Європою. Наподорожувавшись Швайцарією, він узяв курс на Італію. Відвідав Венецію, Падую, Рим, Неаполь, потім переправився паромом до Афін. З Афін він пароплавом рушив на Барселону, а звідти — до Мадрида, затим, через Бордо та Ельзас, ступаючи по дорозі до Парижа та Берліна, він рушив на схід — до Праги, Відня та Будапешта. Штукенгайзен захоплено писав батькам про красу віденських закапелків і розкіш його барокових філармоній, одначе Чиж-Вишенський знав, що істинною метою цієї виправи були пошуки колись утраченої любові — тієї панночки з гімназії, яку ніяк не міг вимучити із серця Себастьян.

Восени 1921 р. Себастьян повернувся до Львова. Батьки його залишилися мешкати у Цюриху, він же волів продовжувати навчання саме у Львові. І хоча

рівень знань, який був у Штукенгайзена, дозволяв йому вже самому давати лекції, все ж із закінченням студій він не поспішав, позаяк уважав, що батьки, побачивши його самостійність, захочуть оженити його. «Моє тіло не пристосоване для кохання, воно створене для науки», — жартував його товариш. Можливо, що й так, а, можливо, серце Штукенгайзена залишилося навіки відданим тій панночці з гімназії, з якою доля так суворо розлучила його. З Відня йому прийшов лист, де про їхній роман була всього одна згадка: «Батьки готують віддати її за якогось молодого лейтенанта, і зараз у нас єдина можливість зустрітися», — писав йому Себастьян. Уже коли Себастьян повернувся до Львова, він поділився з Чиж-Вишенським, що їхня зустріч була короткою, і вночі вони ледве бачили одне одного крізь зарості плюща на кованому паркані довкола гімназії. Це все, що зміг довідатися Чиж-Вишенський про таємничу любовку Штукенгайзена.

Занурившись у науку, Штукенгайзен проводив дні у бібліотеці. Вечори ж вони присвячували спільному музиченню — Штукенгайзен добре співав у контртенор і грав на клавірі, а Чиж-Вишенський про себе писав, що досить стерпно грав на лютні та валторні. Вони віддавали себе музиці бароко — Букстехуде, Пахельбель, Персел. До них зазвичай заходив музичити котрийсь із їхніх університетських приятелів — приміром, з ними часто проводили вечори відомий фольклорист Цюпка — знаний майстер гри на фаготі, поет Забіла, який мав хист до кларнетів, знаний германіст Вейсмар, що винятково добре давав собі раду

зі скрипкою. Скоро їхні вечори набули популярності, бажаючих бути присутніми ставало чимраз більше, і чесне товариство вже не поміщалось у квартирі Штукенгайзена. Вони почали у складчину винаймати приміщення в будинку «Просвіти», заснувавши щось на кшталт філософського клубу. Саме там Штукенгайзен почав давати свої перші лекції з лінгвістики. На засідання їхнього клубу приходили люди різного складу розуму, і кожному була охота якось долучитися до розмови про піднесене, згодившись із доповідачем, або ж спробувавши піддати все, сказане ним, сумніву. Так, до клубу полюбили заходити поети, які висловлювали свої переживання туманно, через метафори й загадкові образи. Приходили й науковці, що ставили чіткі, провокаційні запитання. Приходили дівчата, приваблені гідними чоловіками. Їхні інтереси у лінгвістиці оберталися довкола теми кохання і шлюбу. Штукенгайзен однаково майстерно справлявся і з тими, і з тими. Залучаючи до обговорення чимраз ширше коло слухачів, він уплітав думку кожного у свій виступ так вправно, наче гаптував полотно чи плів гірлянду для свого «квітчастого театру».

Ідеї, що їх висловлював Штукенгайзен, були логічним продовженням пошуків прамови, затіяних ними ще в гімназії. Аби в кілька наближень пояснити суть своєї науки, Штукенгайзен опирався на метафору дерева. Отож, у його баченні кожна з мов була окремою гілкою цього крилатого дерева, яка, одначе, вела до єдиного стовбура і спільного коріння. Таким корінням була прामова — мова правдивих імен, що могла існувати до вавилонського стовпо-

творіння. За визначенням, прамова мала описувати будь-яке явище повно і вичерпно, так, що слова цієї мови не відрізнялись би від речей, про які йдеться. Прамова показувала істинне розміщення речей у Всесвіті, і кожне слово вказувало на нерозривний зв'язок цієї речі з її витокami, з єдиним джерелом усього. У площині прамови всі наявні мови були її діалектами, що мали свою основу на тому чи тому викривленні первісного звучання. Відтак, опираючись на спотворене звучання імен, людина забувала первинне призначення речей, втрачаючи лад і гармонію свого існування.

Штукенгайзен, опираючись на передові досягнення в царині фізіології та нейрології, стверджував, що розум і тіло перебувають у нерозривному зв'язку, і деградація мовлення починається в розумі. Із притаманним йому почуттям драматизму Штукенгайзен вдавався до опуклих, майже театральних образів. Так, ілюструючи підміну понять, яка передує декадансу, він наводив як приклад два запитання, що їх ставила відносно природи речей наука: чому? і навіщо? Перше запитання стосувалося причинно-наслідкового механізму, тоді як друге дозволяло бачити в речах певний розумний замисел і доцільність. Перше запитання вело у дійсність спонтанної еволюції, де присутні всі видимі підстави для класової боротьби і конкуренції видів. Друге вело у дійсність вищого задуму, де була можливою співпраця і взаємодопомога.

Крок за кроком аналізуючи структуру людської натури, він виокремлював пункти, де відбувалися подібні розходження понять: бажання, гнів, жадіб-

ність, азарт, заздрість, омана, безумство — кожному із цих понять Штукенгайзен міг уділити весь вечір, і слухачі, незчувшись, перетинали межу, де лінгвістика стикалася з психологією, де фізика виявлялася заручницею філософії, де, зіткнувшись із математичною логікою, нітилися доктрини Маркса і Дарвіна, а популярним теоріям Фрейда протистояв розібраний на цитати святий Франциск Асизький.

Відірватися від лекцій Штукенгайзена було понад силу, і чимало людей, як писав Чиж-Вишенський, жили, здається, від вечора до вечора, чекаючи на подальше занурення в екзотичний, а водночас ностальгійний екскурс деревом мов. Щоразу повертаючись до першого рисунку, що його Штукенгайзен виконав чорною тушшю на креслярському папері, він удавався також до фонетичного аналізу спорідненості мов. Виокремлюючи в мові певні ритмічні структури, записані у вигляді довгих слів-анаграм, Штукенгайзен жартома відтворював характерне звучання тієї чи тієї мови, просто зачитуючи ці ритмічні абракадабри. Відтак, отримавши сімейство ритмів, він вибудовував їх у певну генетичну ієрархію, сходячи від нижчих гілок до вищих, узагальнюючи їх у єдиному ритмі. За Штукенгайзеном, ця ритмічна основа була первинним законом творіння, відносно якого людина могла бути в гармонії або ж протиставляла себе йому. Так, поперемінно користуючись то прикладами з філософії, то ілюстраціями з життя, вдало обігруючи добре знайомі притчі та сюжети, Штукенгайзен підводив своїх слухачів до розуміння деякої спільної природи не тільки всіх мов, а й явищ світу загалом.

Варто зазначити, що широта його доповідей хоч і опиралась на лінгвістику, але не обмежувалася нею в загальноприйнятому розумінні. Поруч із мовами, які сходились у єдину широку гілку людських діалектів, були присутні ще не заповнені поля. Позначені словами «тварини», «рослини», «гриби» та «бактерії», ці гілки універсального дерева мов передбачали виявлення знакових закономірностей, притаманних і цим класам живих істот. Говорячи про універсальну мову, Штукенгайзен мав на увазі мову, яка була однаково добре зрозумілою і людям, і звірам та птахам, і навіть мікроорганізмам. Ба більше, були заготовлені гілки для мови фізики, хімії, мови економіки та історії. Штукенгайзен хотів об'єднати всі відомі дисципліни в єдине знання, яке описувалося та було заключене в цілісну мову, так, аби між мовою та знанням, що його ця мова несла, не було жодної відмінності.

Штукенгайзен мав талант переконувати інших. На його виклади до філософського клубу не раз приходили знані персони від науки, аби кинути виклик молодому студентові. Однак, стикаючись із силою аргументів, із блиском логіки і заворожливою, наче грім о літній порі, красою побудов, губились і ставали на його бік.

На п'ятому курсі, коли клуб уже став широко відомим серед викладачів і студентів та налічував може із двісті осіб, сталася відома історія з Анною Марціновською, поетесою, що друкувалася під псевдонімом «Чорна Анна». Вона була знана зі своїх скандальних віршів, писаних під впливом Маяковського. Марціновська носила чоловічі штани, стригла волосся під

хлопчика і курила цигарки. Крім того, за Марціновською тягнулася недобра слава надміру легковажної особи, і її черговий роман із літератором-початківцем або успішним молодим юристом не раз ставав об'єктом світських хронік. Її епатажності боялися, позаяк Марціновська, випивши, охоче перебирала увагу публіки на себе. Для цього вона просто серед читань, які видавалися їй нудними, могла вилізти на стіл і, перекикуючи інших, декламувати свої лівацькі куплети та вигукувати щось на кшталт «Рівність, свобода, братерство!» або й «Владу Радам!». А позаяк Марціновська була донькою знаного львівського адвоката, всі ті витребеньки завжди їй миналися.

Тож коли «Чорна Анна», приваблена славою «лінгвістичних вечорів» Штукенгайзена, і собі вирішила відвідати Себастьяна, в залі знявся невеличкий переполох. Чиж-Вишенський писав, що не на жарт перелякався, побачивши на лекції цю несповна розуму: її поява означала, що скандалу не минути.

Кажуть, коли вона зайшла до залі, тільки й встигла спитати: «Де тут цей ваш Штукенгайзен?». Після чого, побачивши його на сцені, вбраного в акуратний сурдут, із ціпком, коли він неголосно, мелодійно розповідав щось про синтетичні мови, вона завмерла і кілька хвилин простояла у проході, дивлячись на лектора. Далі її попросили сісти, і вона тихо, не кажучи ні слова, сіла на перше-ліпше місце. «Чорна Анна» чемно просиділа всю лекцію, не намагаючись видатися провокаційною. Коли всі розійшлись, Марціновська продовжувала сидіти на своєму місці, глибоко замислена. Наступного разу вона з'явилася

знову. І так само уважно прослухавши всю лекцію, залишилася теж до самого кінця. Коли люди вже виходили, вона підійшла до Чиж-Вишенського і передала йому листа для Себастьяна. Як писав біограф, Марціновська виглядала молодою і старою водночас, зламаною і зціленою. Було видно, що в душі у неї панує сум'яття.

Себастьян показав цього листа своєму приятелеві, і Чиж-Вишенський, читаючи, ніяк не міг повірити, що лист написала героїня скандальних хронік. У своєму посланні Анна Марціновська зізнавалася Себастьянові у коханні. Вона стверджувала, що нічого більш світлого і простого її серце ще не знало, і що, напевне, сам Господь хотів, аби вони перетнулися в цьому житті. Дівчина писала, що ця зустріч вплинула на неї кардинальним чином: вона зрозуміла, як ганебно вела себе останні роки, й відчула нагальну потребу змінитися. Вона розуміла, що такою, як є зараз, не має права не те, що бути, ба навіть думати про нього, Себастьяна, як про свого. Між нею та Штукенгайзенном — нездоланна прірва. В освіті, культурі, в манерах, а головне — в людяності. Вона зізнавалася, що вже не сподівалася побачити в цьому житті когось такого гідного, сповненого знання та блаженства, як Штукенгайзен, когось, хто нагадував би її найпотаємніші мрії. Його слова, саме його існування проникло в її серце так глибоко, що вона вирішила повністю змінитися. Вона писала, що цілком звітує собі, наскільки дивним, ба навіть ексцентричним виглядатиме її лист, а водночас наскільки нікчемно малою є ймовірність, що Штукенгайзен зверне на неї

увагу, одначе вона просила у нього про одну лише ласку. Коли вже їй не судилося бути з ним, чи могла б тоді вона сподіватися бодай на дозвіл бути його служницею? Вона бажала Себастьянові знайти гідну супутницю життя, для себе ж просила одне — бути з ним, біля нього. Хай і на відстані, але допомагати йому, бо для неї розлука з ним — гірше смерті.

Навіть більш дивною, ніж цей лист, була відповідь самого Штукенгайзена. Він, у звичному для себе вишуканому стилі, писав, що добре розуміє її почуття, бо вони суть природа людини і дримають до часу в серці кожного. Але, справді, доля іноді ставить людей у такі ситуації, що шлях до зближення двох сердець стає невимовно далеким, і тоді у пригоді стають терпіння і смирення. Штукенгайзен писав, що неодноразово зустрічав ім'я Анни у пресі й від самого початку знав, що у неї добре, чисте серце. Тільки біль від нерозуміння цього світу змушував її спричиняти страждання іншим. Він писав, що потайні пошуки Анни — то радше закономірність, аніж виняток, бо пошук чистоти і знання є притаманним людині. Він хвалив її за щирість і за сміливість зазирнути в себе так глибоко. Закінчувався цей незвичайний лист розповіддю про нелегку долю його матері, що залишилася без чоловічої опіки. Коли помер батько, мати продала віллу в Цюриху і вирішила повернутися на отчі землі. Вона придбала невелике обійстя в Дуклі, та знову зажила простим життям: повернулася до сільського господарства, як цим клопоталися її батьки. Вона тримала з десятків корів і город; хоча була вдовою знаного поміщика,

не цуралася поратися коло землі, як проста селянка. Себастьян лагідно просив Анну, якщо її наміри послужити йому справді тверді, їхати в село до неньки і в усьому слухатися її, як власної матері. То буде її найвищим виразом дяки.

Чиж-Вишенський був повністю спантеличений рішенням товариша, одначе той лише сказав, що повірив щирості її слів і запропонував найкраще з того, що міг дати. Чиж-Вишенський ще якийсь час перечитував світські хроніки в пошуках її імені, та Марціновська, здається, зникла зі світського життя міста. На Святвечір вони з Себастьяном і ще кількома вірними друзями поїхали в Дуклю, і автор побачив її там, у новому обійсті Штукенгайзенів. Марціновська геть перемінилася: кинула палити, відростила косу, знову почала носити спідниці та за сільським звичаєм покривала голову хусткою. Вона посвіжіла й погарнішала. З великою люб'язністю купно з матір'ю Себастьяна вони зустрічали гостей, і в домі відчувався достаток в усьому: у їжі, в теплі, в м'яких перинах, та в доброму слові. До столу ж Марціновська з усіма не сідала. Хоч як матір її просила, вона, наче наймичка, їла сама біля печі.

Подальші роки Штукенгайзена проминули між Львовом і поїздками в Дуклю, де він міг захоплюватися влітку живописом на пленері, а взимку — влаштовувати вертепи з університетськими друзями. У Львові він закінчив п'ятий рік навчання і вступив до аспірантури, де без поспіху взявся за написання монографії. Паралельно з мовознавством Штукенгайзена захопила психіатрія, і в період з 1930 р. по 1935

р. він регулярно відвідував львівську психіатричну лікарню на Кульпаркові, спілкуючись із пацієнтами і ділячись із лікарями своїми думками з приводу лікування. Чиж-Вишенський писав, що сама лише присутність Штукенгайзена біля тих, що несповна розуму, вгамовувала буйних, повертала до тям маячних і приносила полегшення нервовим.

А поки там що, його лекції в лінгвістичному клубі стали настільки відомими, що на них приїжджали навіть професори з Праги та Відня. Сказати, що то були лекції з мовознавства, було би напевним применшенням: складалося враження, що для інтелекту Себастьяна Штукенгайзена світ є галузистим деревом, і він, мов птах, провадить своїх слухачів, перелітаючи з однієї гілки знань на іншу, вказуючи на паралелі, даючи поштовх до здогадки. То була якась нова форма культурології, в якій, мов крізь збільшувальне скло, було видно всі труднощі й велич того часу. М'яко, без осуду, він змальовував слабкості людського серця, з якого виростили ґанджі культури і цивілізації. Уникаючи критики, Штукенгайзен розповідав кожного разу начебто ту саму історію — про створення, гріхопадіння і занепад, про пошук і про зцілення, про смерть і життя вічне, — одначе жодна його лекція за ті сімнадцять років, поки існував лінгвістичний клуб (1922–1939 рр.), не була схожою на попередню. Здавалось, у кроні світового древа, яку щоразу так живописно змальовував Штукенгайзен, було місце для всього птаства світу, і він усім їм знав лік. Його промовами замилювались, як замилюються нерукотворною красою природи. Здавалось,

то тече солодкий потік живої води, яка гоїть рани, очищує і додає наснаги. І хоча він формально не виходив за академічні рамки мовознавства, жінки хотіли почути від нього, що таке любов і як досягти щастя, чоловіки ж запитували, в чому мета життя і яке вище призначення людини. Мудрість його слів упокорювала серця найзатятіших сперечальників. Штукенгайзен давав розраду кожному і відповідав на запитання всіх бажаючих, і для цього йому не потрібно було навіть міняти лексикон. Здавалося, він і далі продовжує розповідати про спорідненість гасконських говірок із мовою басків або ж тлумачить причини переходу мови з синтетичного строю в аналітичний. То був незвичайний приклад майстерності, коли можна було сказати все, не сказавши нічого. Тільки той, хто справді зрозумів природу мови, міг вести себе з нею так само артистично, як це робив Штукенгайзен.

Його впізнавали на вулиці. Пани поштиво скидали капелюха і кланялися, панянки припіднімали сукні в манірних па-де-де. Сам Штукенгайзен, одначе, цієї слави не любив — хоч і сприймав її спокійно, казав Чиж-Вишенському, що він — не зірка кабаре, аби його впізнавали, а науковець. Іноді Штукенгайзен зачинявся в бібліотеці й тижнями вивчав фоліанти, виписуючи цитати до своєї наукової праці.

З 1927 р. по 1939 р. він вів заняття на кафедрі мовознавства у Львівському університеті. Завоювавши симпатії студентів, розповідав, що спільного між ідишем і грою на роялі, пояснював особливості природних законів через синтаксис німецької мови, а

принципів етики — через фонетику санскриту. Його вважали одним із кращих фонетистів у Європі, і на слух він розрізняв аж до одної шістдесят четвертої тону. Штукенгайзен працював над своєю другою книгою, однак видавати її теж не квапився. Робота над нею розтягнулася більш як на п'ятнадцять років. У той період Штукенгайзен провадив інтенсивне листування із цвітом інтелектуальної спільноти світу. Так, достеменно було відомо, що він, ніколи не будучи в Америці, листувався з Ніколою Тесла. Серед його респондентів були такі відомі люди, як письменник Герман Гессе, психоаналітик Карл Юнг, філософ Тейяр де Шарден, математик Джон фон Нейман, архітектор Бакмінстер Фуллер та інші світила тогочасної науки і культури.

Штукенгайзен так і не одружився. Час від часу Чиж-Вишенський бачив, що товариш відписує листа кудись у Європу, і мав досить тверді підозри, що то були таємні послання певній особі у Відні.

Напередодні Другої світової війни, немовби передчуваючи кардинальні зміни у світі, Штукенгайзен удався до надзвичайного вчинку. Він знищив рукопис вже готової книги, над якою працював останні п'ятнадцять років. Чиж-Вишенський стверджував, що повна назва книги звучала так: «Адамове яблуко: Досвід реконструкції. Вісім зустрічей з Істиною». Книга містила вісім поетичних афоризмів і розлогий коментар до них. Афоризми являли літературного Адама — плід шукань Штукенгайзена в царині прамови, такий собі пратекст, *summum bonum* усіх наявних текстів, присвячених генезі людської істоти. Образ

Адама було зображено в такий вигадливий спосіб, що його минуле, сьогодення і майбутнє проступало у зв'язній, алегоричній формі перед читачем у вигляді своєрідних плачів, якими сам Адам наче звертався до нащадків. Центральною темою афоризмів було, власне, яблуко — багатозначний символ, котрий зображався як активна причина фундаментального розколу всередині Адамового буття.

У коментарях до «Адамова яблука» давалося трактування афоризмів в аспектах математики, фізики, мовознавства, антропології, психології та психіатрії. Були також філософський і теологічний коментарі.

Варто зазначити: Штукенгайзен звітував собі, що його праці становлять інтерес не тільки для наукового світу. Палячи рукопис, Штукенгайзен зізнався Чиж-Вишенському, що за цією книгою вже розпочато полювання, тож його обов'язком є вберегти знання від негідників. На його думку, «Адамове яблуко» мало в собі потугу змінити хід історії на користь тієї чи тієї політичної сили. Побоюючись непередбачуваних наслідків, Штукенгайзен у присутності Чиж-Вишенського спалив єдиний рукопис книги, залишивши тільки першу сторінку з афоризмами. Саме ці вісім віршів і стали потім відомі як власне «Адамове яблуко» Себастьяна Штукенгайзена. Цей листок, із датою — 30 серпня 1939 р. — і дарчим підписом автора, він подарував своєму дорогому другу Чиж-Вишенському.

Із драматичними подіями довкола рукопису були пов'язані не тільки кінець мрії Чиж-Вишенського охопити океан знань, уособленням якого був його

приятель. З ними виявилися пов'язані останні дні лінгвістичного клубу, останні дні спокою в Європі та останні дні самого Штукенгайзена. Ввіривши приятелеві «Адамове яблуко», Штукенгайзен вибрався до Дуклі навідати матір. Був останній день літа, Себастьян вийшов з етюдником на пленер. Малюючи череду корів, що паслися поруч, він, мабуть, не зауважив, як до його ноги підповзла гадюка. Він наступив на неї босою стопою, і гадюка вжалила його в п'яту. Штукенгайзен залишив тіло просто там, на полонині, і лице його було спокійне, наче серпневе небо, наполовину вкрите хмарами, а наполовину чисте.

(Лянге, заінтригований таким поворотом подій, оминув розлогі описи похоронів Штукенгайзена і перейшов до розділу про наукову спадщину вченого).

Безумовно, увага публіки, яка не була знайома зі Штукенгайзеном особисто, зосереджувалася довкола його останньої праці — «Адамового яблука». На жаль, жодного вцілілого примірника «Досвіду реконструкції» знайдено так і не було. Чиж-Вишенський робив кілька цікавих, хоча, може, занадто сміливих припущень. Так, він допускав можливість, що кілька рукописних варіантів «Адамового яблука» все ж могли бути відправлені автором своїм колегам і друзям за кордоном. Чиж-Вишенський припускав, що одна з ранніх редакцій книги у 1920–1922 рр. могла потрапити через заїжджих російських поетів до рук Веліміра Хлебнікова. Зважаючи на його нестямні пошуки надсвітових законів у поезії, видавалося природним припустити, що доля свого часу звела його

якщо не з самим Штукенгайzenом, то бодай із його працями. Вишенський був певний, що з афоризмами «Яблука» стикався автор «Розы мира», російський містик Данііл Андреев.

Також припускалося, що один із рукописів (Чиж-Вишенський уважав, що їх було загалом розіслано вісім, за кількістю тез) потрапив до рук вінницьких гебреїв, а там опинився в руках батька Ноама Хомського, який здійснив справжню лінгвістичну революцію на Заході.

Ще один рукопис міг бути відправлений відомому фізикуві Нільсові Бору, одному з авторів квантової теорії.

Також висувалося припущення, що Штукенгайzen здійснив свою давню мрію і переклав рукопис китайською. До такого висновку автобіограф дійшов, почувши про засекречені за часів СРСР досліди генетика Дзяна Каньчжена, якому таланило схрещувати різні види рослин і тварин, як-от огірок і диню, соняшник і арахіс, курку і качку, досягаючи майже алхімічного перенесення якостей одного виду на інший.

Вишенський писав, що за архівами Штукенгайzenа велася велика кампанія з пошуку і в Радянському Союзі. Усі згадки про Штукенгайzenа ретельно затиравались, а його праці вишуковувались в бібліотечних фондах, вилучались і знищувались. Так, було конфісковано понад п'ять ящиків листувань Штукенгайzenа. Біограф стверджував, що саме за «Адамове яблуко», конкретний текст якого дуже цікавив НКВС і КДБ, він поплатився п'ятнадцятьма роками таборів. Очевидно, радянці так і не знайшли

цього вінка афоризмів, судячи з того, що значного поступу у вченнях, пов'язаних зі знаковими системами, в радянській науці не відбулось. Якоюсь мірою це пояснює й «анатему», накладену на цей розділ знань із боку комуністичної партії. Можна було припустити, що радянському генетику Трохиму Лисенку було дано завдання відтворити текст «Адамового яблука» з листів ученого, які, безумовно, мусили перечитувати спецслужби. Невтішні експерименти Лисенка у сфері сільського господарства у 30-х роках доводили, що пройти стежками Штукенгайзена без його на те благословіння було неможливо. Водночас Вишенський мав переконання, що з афоризмами «Адамового яблука» був знайомий (скоріш за все, з усних переказів колег по ГУЛАГу, які, своєю чергою, спілкувалися в таборах із Вишенським), російський математик В. Налімов, що розробив імовірнісну теорію мови та свідомості.

Чиж-Вишенський доволі впевнено допускав прочитання праці Штукенгайзена в Управлінні стратегічних служб США, які використали його напрацювання для розгадування німецьких кодів під час Другої світової війни, а потім, у 50-х роках, уже під егідою ЦРУ, взяли за основу для розроблення систем штучного інтелекту. Він стверджував, що «Адамово яблуко» було працею, що безпосередньо заторкувала новітні галузі науки, такі, як семіотика і комп'ютерна лінгвістика. Тож усі вісім афоризмів «Досвіду реконструкції» відобразились у бурхливих подіях 20 ст., як місяць відображається у неспокійних водах моря. Це, поза сумнівом, свідчило про надлюдський геній Себастьяна Штукенгайзена.

На цьому закінчувався короткий, але насичений опис Штукенгайзенової біографії. Стефан Лянґе відчув, що це прочитання змінило його.

Що ж, внутрішньо він порадив за правильний вибір теми дослідження. Хоча серед матеріалів, знайдених ним, було чимало неперевірених фактів і домислів, що їх його керівник у жодному разі не прийняв би, та деяка логічна структура майбутньої наукової праці вже починала вимальовуватись.

Лянґе почав наукову діяльність у Львові, наче виринаючи із тяглого сну. Нарешті він зіткнувся з темою, яка була по-справжньому цікавою для нього. Ба більше — темою розлогою, перспективною, яка змушувала його до опанування нових сфер знань. Лянґе розкошував від необхідності проводити дні у глибокій зосередженості, цінував кожну хвилину свого робочого дня, з насолодою дозволяв собі кілька годин відпочинку під вечір, які витрачав на прогулянки парком біля бібліотеки чи старовинним середмістям Львова.

Матеріалів щодо Штукенгайзена, не рахуючи праці Чиж-Вишенського (до свідчень якого в Лянґе з'явилася певна зверхня, добродушна поблажливість), було вкрай мало. В архівному відділі бібліотеки Стефаніка він зумів віднайти репродукції трьох портретів, на яких було зображено Штукенгайзена. На перші дві картини давав посилання Чиж-Вишенський, третя ж була його власною щасливою знахідкою: переглядаючи альбоми австро-угорських художників початку 20 ст., він випадково вгледів знайомі йому риси обличчя. Складно було сплутати цю особистість із

кимось іще! Біла, наче сніг, шкіра, великі сині очі, повні, мов налита вишня, губи, гаптований камзол і тростина. Це був портрет Штукенгайзена часів його викладацької діяльності. Здавалося, він ніскільки не подорослішав, принаймні, на зображенні, де йому мав бути тридцять один, він виглядав червонощоким шістнадцятирічним юнаком. Лянґе настільки сподобався його портрет, що він, аби ні на годину не забувати про мету своїх пошуків, зробив із нього кольорову копію і повісив у своєму помешканні на стіну. З репродукції сходило тепло і спокій, наче з полотен Рембрандта чи ван Ейка.

Інша картина зображала доволі незвичний сюжет: посеред золотої осені під розлогим дубом діти грали в бабу-куцю. На полотні було зображено Себастьяна в компанії сільських дівчаток — на картині всім було років по вісім. Штукенгайзен, прикрашений квітами, із зав'язаними очима, намагався піймати котресь із дівчат, а ті, аби пожартувати з нього, протягували йому замість себе руки з фруктами: яблуками, грушами, виноградом.

Врешті, третя картина зображала Штукенгайзена на природі, босого, спертого на ціпок. Біля нього, мабуть, примальована скорше уявою художника, ніж узята з реальності, стояла полохлива молода козуля.

Ці дві картини Лянґе теж перекопіював собі та підшив у папку до решти матеріалів із дослідження.

Мабуть, саме тоді він відчув, що його життя почало змінюватися. Його сон став спокійнішим, глибшим, хоч і коротшим. Розум полегшав, і в ньому наче засяяло дивне світло — можна було формувати великі

думки, від яких поліпшувався настрій і хотілося співа-ти. Лянґе почував себе велично, а водночас — більше, ніж скромно. Хто він тут був? Простий випускник із Відня, що пише наукову працю про маловідомого мовознавця. Однак у глибині серця він дедалі біль-ше упевнювався, що живе недаремно. Він почав відчувати, що в його житті, хай поки невиразно, але починає, точно починає вимальовуватися певна мета. Як солодко було відкривати для себе, що життя, виявляється, могло йому ту мету запропонувати! Чесно кажучи, доростаючи в оточенні студентів, чії думки було зосереджено на здобуванні кар'єри, створенні сім'ї, на п'ятничних посиденьках за пивом, він уже встиг злякатися, що то й усе, що життя, в яке його привели і яке йому так барвисто змалювали у дитинстві, раптом закінчилося, як невдало написана п'єса, просто посередині інтриги. Ні, тепер він точно відчував, що життя мало сенс, і той сенс полягав у чомусь глибшому, ніж у написанні докторської пра-ці. Він стосувався життя загалом, ставлення до себе, до людей, до того, що відбувалося на світі. Можна сказати, в його нехитре існування прийшла якась легкість, якої він іще не міг до кінця відчути, не міг розгледіти її причини, але та легкість була радісною.

«Це, певне, і є дорослішання», — гадав Лянґе, ви-рушаючи до бібліотеки. Солодка врівноваженість, підпорядкованість його графіку певній дисципліні прояснювала розум і дозволяла думати вільніше, ясніше. Він легко складав план наукової праці, тож і не зчувся, як більш або менш оформив її перший і другий розділи. Третій розділ, який вимагав діалогу

ідей Штукенгайзена з іншими дисциплінами, він поки що відклав, сподіваючись надолужити це у Відні.

Якось, прийшовши додому після чергового тяжкого, але продуктивного дня в архіві, він сів навпроти портрета Штукенгайзена і відчув ні з чим не зрівнянне почуття вдячності до цієї людини. Робота над його біографією поступово змінила його умонастрій, вчила його ставати розумнішим, більш терплячим і навіть люблячим. Він відчув, як тепло приязні до Штукенгайзена заливає його серце, і на душі стало затишно. До очей йому підкотилися сльози каяття: каяття за те, що раніше так марнував своє життя, був так зосереджений на речах і так мало цінував людей. Коли Лянґе зрозумів, що плаче, то схаменувся і втер очі, одначе тепло в серці нікуди не зникло, а тільки посилилось, і Стефан просидів біля портрета Штукенгайзена до пізньої ночі.

Відчувши новий смак до роботи, Лянґе під новим кутом почав перечитувати біографію Штукенгайзена. Раптом деталі, з такою дбайливістю змальовані Чиж-Вишенським, припинили видаватися йому кумедними і старосвітськими. Він перечитував деякі абзаци по кілька разів, особливо ті, де Чиж-Вишенський робився поетичним і змальовував осінь на Лемківщині, родинний побут Штукенгайзенів або їхні із Себастьяном дитячі пустощі. Він учитувався знову і знову в розділ, де були описані їхні ігри в театр і де батько Себастьяна віз на санях їх театральний гурт до Львова. Тепер усі ці деталі видавалися йому значущими, сповненими особливої, солодкої ваги. Раптом вони стали значити для Стефана не менше,

ніж зріла діяльність Штукенгайзена. Він перечитував їх знову і знову, сподіваючись знайти якесь ірраціональне, а все ж пояснення незвичайному життю Себастьяна Штукенгайзена, натомість відчував, як дедалі більше повертається до цієї постаті.

Лянґе було тяжко розставатися з історіями про Штукенгайзена навіть увечері, коли повертався з бібліотеки. Вдома, перед сном, він діставав копії книги Чиж-Вишенського і знову поринав у Штукенгайзенове дитинство.

Він був упевнений, що відкрив постать генія, слава якого ще прогримить у майбутньому. Випередивши своїх сучасників на сто років, Штукенгайзен, як видавалося Лянґе, розумів природу своєї геніальності, однак не давав оточенню більше, ніж те могло б узяти. Що більше він роздумував над впливовістю ідей Штукенгайзена, то менш кумедними видавались йому припущення Чиж-Вишенського. Справді, той вибух наук, пов'язаних із вивченням логіки знаків, був вельми примітним. Семіотика, герменевтика, когнітивна лінгвістика — в усіх цих дисциплінах можна було знайти впливи ідей Штукенгайзена. Він прослідковувався в працях Юнга, з яким Штукенгайзен, якщо вірити Чиж-Вишенському, був знайомий від часів свого першого турне Європою. Ці ідеї вгадувались у працях із квантової механіки. Ах, як добре було би бодай одним оком подивитися на «Адамове яблуко» Штукенгайзена! Ці вісім куплетів, написані алегоричною мовою, не давали йому спати. Що там могло бути? Завуальовані цитати з Біблії? Хлебніковська гра в літери? Абсурдистська багатозначність? У

Лянґе склалося враження, що він потроху доходить (звісно, він не вважав себе генієм, не причислював свій інтелект до розряду виняткових чи особливих) до розуміння потаємного задуму «Реконструкції». Авжеж, гріш була ціна таким припущенням, не підкріпленим фактами. Але правдою було й те, що за останні місяці Лянґе став покладатися більше, ніж на факти, на дві речі: на тверезі міркування та на голос серця.

Охопивши основні сфери знання, де відбувся значний поступ упродовж 20 ст., Лянґе припустив, що появу навіть таких речей, як стільниковий зв'язок та Інтернет, соціальні мережі та загальне «пришвидшення» світу, було опосередковано спричинено «Адамовим яблуком» Штукенгайзена. Якщо це справді так, тоді виникало питання: яку мету переслідував автор «Яблука»? Повернення до мови справжніх імен? Відновлення діалогу з Істиною? І хто, в такому разі, був цей автор?

Стефанові іноді здавалося, що на вулиці — ніяк не 2013, а 1913, і він — не студент із Відня, а один із друзів Штукенгайзена, що народився разом із ним у Дуклі, але не потрапив на полотно, де Себастьян грає в бабу-куцю із сільськими дівчатками, випадково.

Перший дзвіночок, який віщував тривогу, пролунав, коли він поїхав на зимові вакації до Відня, провідати матір і наречену. Йому страшенно не хотілося розставатися зі своєю щоденною роботою — здавалося, він вимушений буде страждати без таких близьких йому Чиж-Вишенського, його міжвоєнних замальовок та історій про Штукенгайзена.

Приїхавши до Відня, він тільки й говорив про свою наукову працю. Андреа слухала спершу з цікавістю, потім — із нудьгою, далі — з нерозумінням. Коли вони пішли на різдвяну вечерю до матері Стефана, і він уже вдесьте пояснював Андреа, що знайшов справжнього генія від лінгвістики, Андреа сказала:

— Стефане, може, годі? Відколи ти приїхав, ти тільки про те й розводишся, що про цього Штукенгайзена.

— Це справді велична постать! Тобі неодмінно потрібно почитати його біографію! Шкодує, що не зробив копій спеціально для тебе... зрештою, ти ж не читаєш українською... Шкода... О, я знаю! Ти приїдеш до мене на Великдень, і я влаштую тобі штукенгайзенівські читання! Це буде щось на кшталт того, що відбувалося у їхньому лінгвістичному клубі! Ми запросимо ще декількох наших друзів, і я влаштую вам екскурс у штукенгайзенознавство.

— Поправді, що більше ти мені про нього розказуєш, то менше мені хочеться дізнаватися про нього ще щось, — відповідала йому роздратована та ображена Андреа.

— Даремно! Цілком даремно! Це космос, Андреа! Тобі, можливо, здається, що я надто заглибився у ці свої дослідження, однак ти не бачиш усієї картини так, як її бачу я. Подивись на речі моїми очима, і ти зрозумієш, що це — не порожня трата часу. Я заново відкриваю якісь принципи, універсальні, я сказав би, речі. Я не заглиблююся в якусь нору, навпаки, це пробудження! Андреа, це справжнє пробудження!

За святковим столом Стефан не стримався і повів далі:

— У мене склалося враження, що він просто розділив свої «Вісім зустрічей з Істиною» на вісім частин, вклавши по одному віршеві у кожен конверт, і розіслав їх найвизначнішим представникам науки свого часу. І що ми бачимо? З'являється квантова механіка, з'являється теорія ноосфери, Уоссон і Крік відкривають ДНК, далі виникає теорія систем, холістичний підхід, екопсихологія, екофемінізм, бурхливий розвиток семіотики, поява лінгвістичної генетики. Врешті, виникнення соціальних мереж в Інтернеті — хіба це не очевидно? Це все наче пазли великої замороки. Я бачу, як її шматки пасують одна до одної, але мені бракує інтелекту зібрати їх усіх до купи. Це його послання, і свого часу ми зможемо прочитати його...

— Стефано, синку, ти себе добре почуваш? — стурбовано спитала мати. Андреа, колупаючись виделкою у різдвяному пащтеті, дивилася на нього з-під лоба. Стефан зрозумів, що останні тридцять хвилин було чути тільки його та його розмови на тему його PhD.

— Ти не перевтомлюєшся, синку? Мені здається, тобі слід трохи відпочити.

Стефан, збагнувши, до чого хилить мама, спробував опанувати себе.

— Зі мною все в порядку, я розумію, можливо, я вибрав не найкращу тему для розмови за Різдвяною вечерею...

— Може, залишишся на місяць у Відні? Побачся з друзями, відіспись, перепочинь...

Стефан поклав виделку на стіл і відсунув тарілку від себе. За кого його тут уважають? За хворого?

— Дякую. Я вже поїв. У мене ще шмат роботи, який я намітив на сьогодні. Смачного!

— Стефане!

Він вийшов із кухні, грюкнувши за собою дверима. Невже вони були настільки нечутливими до того, що справді мало значення на цьому світі? Стефан уже шкодував, що приїхав сюди. Мало того, що витрачає час на порожні балачки, то ще й виставляє себе посміховиськом.

Андреа образилася на нього. Він спробував заспокоїти її, але натомість вони посварилися ще гірше.

— Навіть не знаю, як нам тепер далі спілкуватися з тобою, — сказала вона. — Ти настільки зайнятий своєю дисертацією! Весь у цьому. Ти навіть не спитав, як у мене справи.

— Я спитав.

— Тобі було байдуже.

— Ні, не байдуже!

Андреа мала рацію. Його любов до Штукенгайзена була на тому фанатичному етапі, коли всього себе хотілося віддати дослідженню. Він також знав, що той ентузіазм, який зараз вирує в ньому, так само легко міг і закінчитися. Від цього вдвічі гіркіше було перебувати тут, у Відні, в бездіяльності, знаючи, що є значно достойніше застосування сил і часу.

— Ти не хочеш мене бачити! — далі звинувачувала його Андреа.

— Я запросив тебе до Львова!

— На Великдень!

— А до цього я приїду до тебе сам. Після чого ми разом поїдемо до Львова. Згода? У Львові дуже красиво святкують Великдень.

— Але ж це аж у травні!

Стефан відчув, що стосунки з Андреа зв'язали його по руках і ногах.

— Слухай, не хочеш, не приїжджай, — сказав він розсерджено. А потім зім'як. — Ми можемо розмовляти по скайпу...

— Останній раз я бачила тебе у скайпі місяць тому.

— Я був зайнятий...

Тепер уже не витерпіла Андреа. Вона зібрала свої речі та й, траснувши дверима, поїхала до своєї подруги. Увечері від неї прийшла тривожна есемеска, яка прозвучала рефреном до ранкової сварки: «Ти дуже змінився. Не знаю, як ми будемо спілкуватися далі».

Стефан вирішив, що це добра нагода проявити чоловічий характер, і не відписав їй нічого. Захоче — сама прибіжить. Врешті-решт, він був науковцем, він мав заглиблюватись у тему і мав сягати висот. Як іще, як не через зречення, це можливо? Ет, що ці жінки тямлять у науці. Він відчував орієнтир у власному серці — тепло, яке огортало його, коли він заглиблювався у матеріали зі штуркєнгайзєнознавства. Історія з Андреа трохи псувала йому загальну картину, одначе на все свій час.

Дійшовши висновку, що їм і справді краще зараз побути порізно, Стефан, майже спокійний, повернувся літаком до Львова. По якімсь часі вони відновили з Андреа спілкування есемесками, і їхні розмови були підкреслено дружніми, з деякою прохолодою.

А поки там що, його студії вели вглиб Штукенгайзенової таємниці, тож звертати увагу на відносини з Андреа не було ні часу, ні, по правді, бажання. Його знову огорнуло приємне, млосне відчуття втрати кордонів — знову це присмеркове перебування між 2013 і 1913, знову міжвоєнний Львів, записки лінгвістичного клубу, пани з вусами і тростинами, роллс-ройси та русо-балти на брукованих вулицях.

Якось Стефан вийшов на spacer, і місто вразило його своєю нереальністю. Здалося, що то — лише прикра мара, невдала вигадка, яка заступає йому справжнє місце, в якому він живе — Дуклю, і що він, мов сплячий, не може прокинутися від цього лихого сну, аби скорше долучитися до компанії Себастьяна і грати з ним у театрі або читати разом книги десь на полонині, пасучи корів.

Це відчуття нереальності так налякало Стефана, що він вирішив опанувати себе і логічно проаналізувати, що ж відбувається з його головою. Він злякався, що від тривалої роботи над дисертацією розум у нього затьмарився. Якесь холодне, ніби металеве, нерозуміння піднялося на поверхню свідомості, і воно хотіло знати: хто я? Що відбувається зі мною? Хто, зрештою, такий цей Себастьян Штукенгайзен?

Найбільше шансів отримати достовірну відповідь він мав, як не дивно, саме на останнє запитання. Провівши невелике розслідування в архіві, він з'ясував, що нащадки Чиж-Вишенського жили неподалік Львова, у місті Дрогобич. Дізнавшись силами Інтернету, телефонії та власного чару адресу Чиж-Вишенських, він рано-вранці сів на автобус і вирушив до Дрогобича.

Знайшовши стару, добре підмазану хату, він, почувуючись трохи незручно з букетом хризантем у руці, врешті наважився зайти на подвір'я.

У домі хтось був. Йому відчинила літня жінка, яка назвалася донькою Чиж-Вишенського, пані Славою. Побачивши охайний вигляд жінки, він не пошкодував, що одягнув свою парадну білу сорочку. Жінка прийняла квіти і поставила їх у вазу біля світлини батька. Лянґе побачив, що то був могутній вусатий чоловік з рішучим підборіддям та безстрашним поглядом, схожий більше на полководця, ніж на вченого. Самий лише вигляд Чиж-Вишенського наелектризував Лянґе: він відчув присутність знання. Ось як виглядала людина, що знала дещо важливіше, ніж терпіння тимчасового тіла — ось який у неї з'являвся погляд наприкінці життя, сповненого цієї таємничої слави. По тілу Лянґе забігали мурахи, і він відчув, як волоски на тілі стали сторчма.

Пані Слава запросила Лянґе до вітальні, а по якімсь часі повернулася з чайником чаю, вазочкою з варенням і тарелею з маківником.

— Пробачте, будь ласка, що турбую вас, — почав пояснювати їй Стефан. — Я науковець. Мовознавець. Я приїхав до Львова провести невелику наукову розвідку зі штукенгайзенознавства.

— О, то вже навіть наука є така? — засміялася пані Слава, наливаючи йому чаю. — Не чула ще.

— Вона щойно становиться, — відповів трохи ніяково Стефан і поправив окуляри. — Просто зараз. Я — її перший і, здається, єдиний представник. Хоча, по правді, ситуація дуже дивна. Постать Штукенгайзена

варта якнайбільшої уваги, причому не тільки серед мовознавців. Як на мене, це одна з найвидатніших постатей минулого століття, якій слід стояти поруч з Ейнштейном, Юнгом, Германом Гессе. Пробачте, я, може, буду трохи гучним у своїх висловлюваннях, я дещо афективний, так каже мені моя приятелька, але як інакше висловити своє подивування працями Штукенгайзена, я просто не знаю...

Стефан, відчувши, що бовкнув зайве, затулив собі рота чашкою чаю і з-поза неї стежив за реакцією пані Слави.

Та сіла біля вікна і дістала маленькі вервиці. Це була досить огрядна жінка, не товста, але міцної кості, як у батька. Вона носила грубі окуляри, і волосся її, суміш каштанового з попелястим, було закручене в акуратну кульку на потилиці. У пані Слави були повні руки і повні пальці, якими вона хутко перебирала буси на вервицях. Дивлячись на її обличчя, на її тонкий рот на широкому, відкритому обличчі, Стефан раптом відчув, що ця жінка значно розумніша, ніж видалася попервах.

— Мій батько мав багато труднощів через Себастьяна, — сказала вона спокійно, з деякою гордістю в голосі, і Стефан утвердився у правильності свого відчуття. — Про Себастьяна звідкись знали німці. Вони забрали батька і протримали добу у слідчій камері, але хтось із батькових охоронців був на лекції Штукенгайзена у Відні. Коли він дізнався, що батько — близький друг Себастьяна, він допоміг йому втекти. Коли прийшли червоні, батька відправили на фронт, але, дякувати Богу, він пройшов через

війну живий і здоровий. Вже по війні хтось доповів у комітет, що батько брав участь у націоналістичному русі. Його допитували на предмет знайомства зі Штукенгайzenом, вилучили всю літературу, яка була в батька з мовознавства. Конфіскували листування Штукенгайzenа. Батька відправили на п'ятнадцять років у табори. У таборах він завоював пошану серед зеків — він розказував, що в усіх ситуаціях поводився так, як це зробив би Себастьян, і всі лиха минули його. Він проводив штукенгайzenівські вечори навіть у таборі. Зеки цінували його. Там цінують не за гроші та не за силу, там цінують за дух. Знаєте, коли помер Себастьян, з батьком сталося перетворення. Він розказував, що завжди був недорікою, надто ж порівняно із Себастьяном! Але, коли той помер, у батька ніби розв'язався язик. Коли він говорив, усі заслуховувались, точно як раніше Себастьяном. Батько казав, ніби сам Себастьян приходив йому на язик, коли він починав говорити. Табори зробили з батька мудреця. До нього приходили, як до святого. По добре слово, по благословіння. Ви знаєте, його помітили навіть охоронці. Вони бачили, яка в батька сила волі, який він твердий. Навіть вони ходили до нього, просячи пораду. Він показав їм, що то вони в тюрмі насправді, у тюрмі свого невігластва, а він вільний, хоч би де був. Така була сила в батька. Тому книг Штукенгайzenа так боялися. Там було це все. Була та свобода, та мудрість. Тому його так боялися, — повторила пані Слава. — От ви дивуєтеся, що Штукенгайzenа не досліджують зараз. Нічого дивного — все було знищено. Спалено, визбирано по архівах і знищено.

Пані Слава втерла сльозу зі щоки.

— Ви маківник беріть, це в мене зять із донькою приходили в неділю, я для них зробила...

— Скажіть... — нерішуче озвався Стефан, скуштувавши маківника. — А ви не зауважували у батька... якихось дивних ознак? Я нічого лихого не хочу сказати про вашого батька, але, може, ви помічали його в незвичайному настрої? Може, він плакав частіше за інших? Чи, може, в якийсь транс впадав? Може... може, він писав якісь вірші? Наприклад, про щось... щось дуже печальне? Вибачте, якщо мої запитання видаються дивними, я розумію, вони можуть викликати навіть обурення...

Пані Слава подивилася на нього, і Стефан знову відчув на собі її проникливу розумність, від якої він почував себе геть оголеним і дурним.

— Я розумію, про що ви, — сказала пані Слава. — Батько був дуже прив'язаний до Себастьяна. Він завжди тримав його портрет біля ліжка, розмовляв із ним, присвячував йому всі свої праці. Ми не говоримо на цю тему з чужими людьми. Люди цього не розуміють. Вони дуже дешево сприймають це, знаєте? Дешево сприймають це, а потім верзуть про нас усілякі нісенітниці.

— Вибачте, якщо я... якщо я заторкнув щось дуже особисте, просто я теж... теж стикнувся із чимось подібним...

Пані Слава усміхнулася.

— Батько дуже болісно пережив відхід Штукенгайзена. Коли Штукенгайзен пішов, не стало цілої епохи, всього того світла, знання, що він давав людям.

Але Себастьян залишив батькові дар мови, і той дар мови тримав батька в бадьорому духові, не дозволяв зневіритись.

— Дар мови?

— Так. Ви знаєте, які люди до нього приходили? У нас у гостях бували Василь Стус, Василь Симоненко, Михайло Сухомлинський. Ви знаєте, хто ці люди? Це дуже відомі українські поети, письменники. Стовпи епохи. Він був їхній духовний батько, їхній наставник. Ви знаєте, батько читав людей, як відкриту книгу. І він знав, що сказати людині. Навіть одне слово, і все — і людина вже йшла далі, вже горіла, вже передавала цей вогонь іншим.

Пані Слава замовкла.

Стефан відчув, що розмова добігає кінця, а спитати про найособистіше ніяк не міг. Можливо, воно й не вартувало того. Можливо, це особисте потрібно було берегти так, як сказала пані Слава — не говорити про це з чужими, тримати при собі?

Врешті, він наважився:

— Ким, на вашу думку, був Штукенгайзен?

Пані Слава змовчала, лише дивилася за вікно, де курило снігом, і перебирала вервиці.

Стефан уже вирішив, що відповіді йому не почути, коли вона озвалася:

— Ви справді хочете почути це? Ви не боїтеся?

— Я? Н-ні...

— Слава Штукенгайзена дивовижна. Батько казав, що та слава позамежова. Позамежова... — пані Слава повторила те слово. — То означає: «щось, що не вкладається в нормальному розумі», щось понад

моє розуміння. Знаєте, Себастьян був дуже простим. Простішим, ніж люди на селі, але казав такі мудрі речі... Я гадаю, що справжнє розуміння ще прийде до людей, вони зрозуміють, хто то приходив насправді.

— А ваш батько? Ким, на думку вашого батька, був Штукенгайзен?

— Батько вважав, що то у Дуклі народився Сам Бог, власною Особою.

Стефан спантеличено замовк, збитий з думки. Ну так, так він і думав, хто б іще то міг бути, як не Сам Бог?

— Ви гадаєте, що то був Сам Господь Бог? — перепитав він.

— Я знаю, що це так, — сказала пані Слава переконано. — Перед смертю батько потвердив це. Він бачив, як Себастьян Сам прийшов, аби провести його на небо. Батько бачив Його перед своїм відходом, і казав, що Себастьян палав, ніби вогонь, а на голові у Нього був шолом спасіння. І зодягнутий Він був у справедливість, наче у панцер, а в руках Він тримав жезло і палицю, і голос Його гримів, наче грім.

Стефан ошелешено мовчав. У ньому коївся такий собі розгардіяш.

— Але ж... але ж... як? Як таке можливо?

— Він приходив інкогніто. Він не хотів зайвого галасу. Ви знаєте, Господь дуже скромний. Він ніколи не виставляє Себе вперед, не хизується Собою.

— Навіщо ж Він приходив тоді? — спитав Стефан.

— Для того, для чого Він це робить завжди, — сказала пані Слава. — Аби втішити праведних.

Стефан, мовчазний, подякував пані Славі за розмову і попрямував до автобуса на Львів. На вулиці крутила віхола, і він був утішений тим, що ніхто з перехожих не бачить його розгубленого обличчя. Стефан раз по раз знімав окуляри і втирав з очей сльози.

Складно було сказати, що коїлося з ним у ті хвилини. Він почував одночасно жакливу образу і ревності, біль і гнів, почував несамолюбне роздратування, почував себе обманутим. Годі було казати, що саме викликало в ньому таке збурення почуттів. Але десь на дні серця пробивався слабенький пагінчик якоїсь нової, світлої лози, що почала проростати, відколи він познайомився з працями Штукенгайзена. І цей пагінчик, мовби голос із дитинства, шепотів йому, що все можна пробачити, все можна прийняти, незважаючи на біль, на досаду, на гіркоту... та от яку досаду, і гіркоту чого? Це було понад розуміння самого Стефана, і він, зі збуреними чуттями, їхав у маршрутці, намагаючись упорядкувати їх у зрозумілі, ясні думки.

Виходило це кепсько, а власне, ніяк.

Не дійшовши жодного висновку, Стефан Лянге повернувся до свого помешкання і провів решту дня біля портрета Штукенгайзена. З його очей бігли сльози. Він почував себе дитиною, що згубилася. Ще вчора він стояв обома ногами на твердій основі своєї наукової праці, а сьогодні перед ним розверзлася безодня. Геть незнайомі йому страхи заповнили його душу. Серед них найпомітнішим був страх відповідальності. Нащо він уліз у це діло? Він не міг

збагнути, як за мить його строго раціональна діяльність опинилася на порозі надзвичайно складного вибору, який він навіть не міг до кінця сформулювати.

Він ніколи не був особливо релігійним. Шанував релігійні почуття інших, припускав, що Бог є і що Він — один для всіх, але вірив радше у людяність, і передовсім намагався бути хорошою людиною. Він не мав жодного бажання встрявати у всю цю конфесійну каламуть, де кожен хотів довести власну правоту іншому. Тим паче ніколи не збирався ставати релігійним фанатиком, хоча, здається, Андреа вже встигла його до них зарахувати.

Але, водночас, він не міг нараз перекреслити все, що зрозумів, відчув і прогледів за час, поки працював над дисертацією. В усьому, що було пов'язане зі Штукенгайzenом, була незбагненна медовість, тепле бурштинове світло, яке відігрівало його глибоко в серці та змушувало плакати без причини. Так, можливо, він надто сентиментальний, та хіба емоційність — не позитивна риса науковця такого плану, як він? Тим паче, якщо це науковець-штукенгайzenознавець?

Лянґе борсався між бажанням нагально зібрати свої речі й вирушити першим рейсом на Відень, та бажанням більше ніколи до Відня не повертатися, натомість із головою безповоротно зануритись у таємницю Дуклі, яка розкрила перед ним своє заворожливе інобуття.

Стефан зібрав рештки самовладання у п'ястук і почав розмірковувати над тим, що чекає на нього у Відні. Він повернеться до Андреа, вони помиряться і, врешті, одружаться. Заведуть двійко діточок, і він

працюватиме на кафедрі мовознавства аж до пенсії, викладаючи мовознавство молодим, цікавим, але загалом байдужим до чогось позамежового студентам. Він подумав про веремію, турботи і марноту зусиль, з якою потрібно буде стати до герцю, аби забезпечити свою родину стабільністю і добробутом. Але найбільше його непокоїло те, що за позірною влаштованістю його родини буде чорна, зяюча пуста. Він завжди відчуватиме, що не знає чогось головного, без чого кожна відповідь на запитання дітей: «Тату, а чому...?» віддаватиме в серці болем за світлим незбутнім. Він жертвував цим незбутнім в обмін на право залишатися хорошою людиною. І в цьому було щось відчайдушне. Дошкульне бажання бути, попри все, просто порядним чоловіком... за яким, десь глибоко на дні його серця, сховане від світла і сторонніх поглядів, дрімало почуття самовдоволеності. Самовдоволеності, святенництва, блюзнірства. Ніби йому пощастило задешево, хитрощами купити справді дорогу річ. Чувся в тому бажанні обман, за який припікала розпеченим залізом совість — цей маленький гарячий шматок металу десь одразу під серцем.

Йшло до опівночі, коли в розбурхану голову Лянґе почали приходити й зовсім страшні, а водночас і величні думки: а що, коли то все бісівська омана? Що, коли справді Господь є, і кличе його до Себе, але він, Лянґе, збочив із прямого шляху, і зараз на своїй учті його душу готуються роздерти упирі та демони? Що, коли він став жертвою полтергейсту, злого духа, про якого йому розказувала мати, врешті, самого

сатани, і, перебуваючи у невидимих взаєминах зі Штукенгайзенем, той підточує без того тонку нитку свого зв'язку з вічністю та світлом?

Від цих думок усередині все почорніло, світлий вогонь у серці закіптявів і пригас. Лянґе, перебувши якось ніч, відкараскавшись від сумбурних сновидінь, пішов зранку, як звично, до бібліотеки. Робота хутко повернула йому почуття спокою. Штукенгайзен дивився на нього з фоторепродукції з зацікавленням, хоч і з деякою грайливою насмішкуватістю теж. Раніше Лянґе не зауважував, щоби зображення викликало в ньому стільки тонких, відкаліброваних емоцій. Він прикрив портрет Штукенгайзена паперами і зайшов зі свого планшета на електронну скриньку, аби написати листа науковому керівникові.

Одначе, коли його присутність в Інтернеті стала помітною для решти відвідувачів, до нього несподівано «постукався» сусід з Аубенштрассе, 60, де вони з Андреа винаймали квартиру. Сусід теж мав стосунок до науки, але він розробляв програмне забезпечення. Пару раз Стефан заходив до сусіда на пиво, і загалом у них склалися стосунки, які можна було би вважати обережною дружбою.

«Привіт, Стефане, як справи? — писав йому його сусід, Алекс. — Що доброго у тебе?»

Лянґе зібрався вивалити все, чим переймався останні два місяці. Комп'ютерник Алекс міг виявитися тою людиною, котра розділила би його захоплення, але відчув, що не має на це сил.

«Більш або менш. Досліджую постать Себастьяна Штукенгайзена, лінгвіста. Чув про такого? Мені здається, тобі було би цікаво».

«Не чув, пошукаю, — відписував йому Алекс. — Слухай, як у тебе зараз справи з Андреа?»

«Андреа? — Стефан відчув поштрик страху. — Нормально. Ми трохи сварилися останнім часом. Їй не подобається, що я так довго у від'їзді. Хоча попередньо ми про все домовились. А що?»

«Ну... ти розумієш, я вважаю тебе своїм другом, і тому вважаю своїм обов'язком повідомити дещо».

«Ну, давай».

«Але я не хотів би тебе цим ранили. Я знаю, Стефане, ти людина емоційна».

«Ну, кажи вже», — Стефан внутрішньо стиснувся в цятку, не бажаючи здогадуватись, що йому зараз напишуть.

«Ну, якщо стисло, то пташка вилетіла з клітки».

«Ти про що?»

«Я про твою Андреа. Я знав, що цій жінці не можна довіряти. Це все — жіноча підступність, Стефане».

«Господи, та що ж сталося?»

«Коли ти розмовляв із Андреа востаннє?»

«Ну... — Стефан задумався і зрозумів, що справді, останній раз вони говорили досить давно. — Певне, тижні зо два тому. Будь ласка, Алексе, не тягни з мене жил, кажи».

«Твоя Андреа вже з місяць живе у вашій квартирі з якимось росіянином».

«Із росіянином?!!» — набрав Стефан, відчуваючи, як тремтять його руки. Він не знав, що більше його приголомшило — чи те, що його наречена зрадила йому, чи те, що вона зрадила йому з росіянином.

«Милий хлопець, ми з ним розмовляли вчора, він тут навчається на економіста. Слухай, не бери близько до серця, ці садистки не варті наших страждань, ти чуєш мене?»

«Так, дякую, Алексе. Дякую, що повідомив мені. Це важливо. Ти вчинив як справжній товариш».

«Нема за що. Сподіваюся ще тебе побачити у себе за пивом. Ти справді в порядку? Я трохи хвилююся за тебе».

«Так, дякую, Алексе, я в порядку. Мені треба відлучитися на якийсь час. Ще раз дякую. Тисну руку, друже».

«Давай, мужиче, до зв'язку».

Стефан, ледве стримуючи нудоту, пішов до туалетів і там вивергнув із себе весь свій сніданок. Стан його був жахливий: у нього підгиналися коліна, тремтіли руки і з очей самі собою капали сльози.

Трохи опанувавши себе, сполоснувши обличчя холодною водою, він відчув, що готовий повернутися до читацької зали. У голові, в животі, в серці билось одне запитання: як вона могла?

Він сів за своє робоче місце навпроти вікна. В читацькій залі сьогодні було людно — студенти після канікул повернулися до навчання і тепер голосно шепотілися, переписуючи один в одного цитати для рефератів. Він зайшов у соціальну мережу, де було зареєстровано Андреа, і стерпів іще один удар страху, коли побачив, що Андреа вийшла в он-лайн.

«Привіт, Андреа», — написав він і завмер.

За якусь хвилину чи дві вона озвалася: «Привіт, Стефано! Рада тебе чути! Сиджу зараз у кафе з по-

другою, така хороша погода у нас, ніби скоро вже прийде весна. П'ємо капучино. Як ти?»

«Хочу тебе дещо спитати, — надрукував він. — Ти живеш зараз з іншим чоловіком?»

На іншому кінці запала мовчанка.

«Так, — Андреа зрозуміла, що обманювати вже недоречно. — Я хотіла тобі розповісти про це, коли ти приїдеш. Не хотіла казати тобі про це по Інтернету...»

«Як ти сміла! — гнівно написав він і відчув, що більше не бажає мати з нею нічого спільного. Ні слова більше. — Бувай!»

«Стефан!..» — відписала вона (ох, уже ці імітації емоцій у чаті!). — Нам було так складно спілкуватися з тобою останнім часом, ти кудись віддалився зі своєю роботою, а далі я зустріла Нікіту...».

Стефан краєм ока продовжував читати її повідомлення, відшуковуючи настроювання блокування користувача. Ось і воно.

«Ау, Стефане, відгукнись! Я хочу сказати, що я ще нічого остаточно не вирішила для себе», — це були останні слова Андреа, після чого Стефан із задоволенням заблокував її. Він вимкнув планшет і вступився у вікно, де знову, вкотре за цю зиму, падав сніг. Зима видалась особливо святковою у Львові. По якимсь часі Андреа зателефонувала йому на мобільний, але він не став турбувати себе відповіддю, а просто перевів телефон у беззвучний режим. Іще трохи посидівши біля вікна, він склав свої папери і пішов. На сьогодні його робочий день закінчився.

Ідучи середмістям, він ховався глибше у комір пальта, і його сльози легко можна було сплутати з лапатими сніжинками, що танули на скельцях окулярів.

Він прийшов додому, розпалив п'єц, поїв і сів читати біографію Штукенгайзена.

Читання трохи заспокоїло його. Але, читаючи, Стефан несподівано наразився на думку, що історію з Андреа йому влаштував не інакше як сам Штукенгайзен. Стефан відкрив портрет Штукенгайзена із сарною. Мініатюрний чоловік із по-дитячому округлим, гладким, а водночас строгим і мудрим обличчям, майже карлик, тендітних розмірів і тендітної, здавалось би, натури. Однак очі видавали в ньому нетутешню безодню, безодню якомось особливої, співчутливої любові — нового почуття, настільки свіжого, що Стефан злегка сп'янів. Все було просто, коли Штукенгайзен дивився на нього.

— Це все ти! — вигукнув він раптом, звертаючись до портрета. — Це все ти влаштував!

Штукенгайзен дивився на нього, не заперечуючи, однак і не перебираючи на себе відповідальності. Він ніби чекав, коли ж Лянґе зрозуміє його послання.

Стефан, на власну досаду, розумів його. Тепер у нього не було причин повертатися до Відня, до смурного сімейного життя, яке він собі змалював. Тепер він мав можливість повністю віддати себе науці, присвятити себе штукенгайзенознавству, розповісти про Штукенгайзена всьому світові.

Лянґе припустив, що, мабуть, так сходять з розуму. Спершу формують в уяві співбесідника. Потім починають вести з ним діалог, а там, гляди, співбесідник почне відповідати. Тривоги Стефана, що їх він переборов ціною безсонної ночі, накиннулися з новою силою.

Що, коли він збирається продати душу дияволу? Розум продовжував галузитись у сумнівах — що, коли то все хитро спланована акція темних сил? Що, коли саме так і забирають душу у простака-обивателя? Жаскі питання пробирали його холодом до самих п'ят.

У нього не було нічого — ні знань, ні досвіду, ні наставника, який допоміг би йому розібратися в тому, що відбувається з ним. Бо, якщо то справді Бог зазирає у нього крізь дверне вічко душі, то робив Він це напрочуд хитро — повністю позбавляючи Стефана будь-якого опертя, наче сподіваючись, що той зможе, як апостол Петро, пройти по воді самою лише силою віри.

— Боже, за що Ти так випробовуєш мене? — простогнав Лянґе, вщент розбитий суперечливими думками. — Пожалій мене, безталанного!

Змордований буревієм почуттів, Лянґе не зчувся, як заснув.

Прокинувся він удосвіта, аж під ранок, і почав молитися, аби Господь укріпив його у вірі й не дав піти хибним шляхом. Потім умився, поголився, і, не снідаючи, пішов до найближчого костелу до сповіді.

Все в ньому казало, що то — марна затія, що він загрожує зараз запустити в собі ще один нищівний виток світоглядного конфлікту, адже він ніколи не ходив до церкви. Одначе Лянґе мовчки, зосереджено, неначе каріатида на носі човна, розтинав буремні хвилі свого розуму, тримаючи курс на берег.

Невеликий костел був безлюдним. Лянґе, ошелешений місцем, в якому опинився, докладав усіх

зусиль, аби не втекти геть. Святі з ікон дивилися на нього строго, Христос, в анатомічних деталях зображений розіп'ятим на хресті, викликав болісне нерозуміння. Він почував себе нікчемним і розчавленим, і тільки ще більший страх за власну душу змушував чекати можливості душпастирської бесіди, аби розсіяти свої сумніви і прийняти захист у вірі.

Врешті, йому змудилося чекати і він сам підійшов до конфесіоналу.

У сповідальні вже сиділа якась пані й тихо, монотонним голосом щось розказувала священику. Коли вона вийшла, Лянґе підбіг до конфесіоналу і вскочив у кабінку, як у прірву.

— Розкажи, сину, коли ти сповідався востаннє, — почув він м'який голос із-за перегороди, і Лянґе тремтячим голосом сказав:

— Отче, прийшов сповідатися вперше. Три місяці тому я приїхав до Львова з Відня, і відтоді моє життя кардинально змінилося...

Лянґе вийшов із костелу, злегка похитуючись. Серце і рот приємно гріли смак вина та облатки. Благодать, передана крізь віки через апостола Петра від Сина Божого, прийшла до нього і впокоїла його. Він розказав святому отцеві про все, що мав на серці, починаючи від думок про навмисне вбивство росіянина, що замешкував тепер на Аубенштрассе, 60 з його тепер уже колишньою нареченою, і закінчуючи своїми дикими пропущеннями про те, що Інтернет і нанотехнології — це науковий стрибок, завбачливо продуманий львівським генієм мовознавства початку 20 ст., ймовірно, Богом.

Висповідавшись, він відчув, ніби отрута, що шумувала в ньому, вийшла, і розум його знову засяяв булою ясністю. Про майбутнє думалося неохоче — він був увесь у теперішньому, в затишку Божої благодаті.

Прийшовши додому, сів за свої папери і почав по-новому, тверезим поглядом переглядати їх. Його зацікавила деталь, якій він раніше не надав значення.

Похорони Штукенгайзена пройшли за дивних обставин. Його мали ховати на кладовищі за Дуклею. А що це спалося з уродинами отця-настоятеля костелу бернардинів у Дуклі, до містечка поспішили ще двоє отців із сусідніх поселень. Штукенгайзена мали відспівувати у костелі отців-бернардинів, одначе виявилось, що місцеві хлопці вирішили повернути всю історію на свій лад. Коли панотець прийшов до обійстя, де жила вдова Штукенгайзена, виявилось, що тіло Себастьяна вже забрали. Забрали його мешканці Дуклі — чоловіки, котрі бавилися з Себастьяном, ще коли той був маленьким. Нічого не кажучи, вони понесли його на вершину Цергової гори, де вже було розкладено велику ватру. Беручи до уваги, що Цергова гора мала висоту понад 700 метрів і звалася також Великою, слід уважати, що селяни були налаштовані рішуче. Мовби якого царя, його вклали на ложе з дров і розпалили під ватрою вогонь. Ліс був сухим, останній місяць виявився геть засушливим, і вогонь хутко огорнув тіло Штукенгайзена. Коли вогонь почав торкатися його тіла, в повітрі, замість звичного смороду плоті, почав розноситися ні з чим не зрівнянний благий дух, що тягнувся на сотні метрів навколо. Отці, зустрівшись утрюх біля порожнього костелу,

поспішили на гору, аби з'ясувати, що надумали собі хлопи, і втрюх явилися якраз тоді, коли вогонь охопив усе тіло Штукенгайзена. Ніхто не зронив ні слова, але коли тіло горіло, звідкись на небо набігла хмара і затулила собою півнеба. З неї почав сіятися дрібний дощ. А що друга половина неба була чистою і з неї світило сонце, то на небі з'явилося кілька веселок. Блідий серпик місяця виднівся на небі на сході. Із хмари, що набігла, стало долинати м'яке гуркотіння грому, і всі бачили, як спалахують у ній блискавиці. Панотці, уздрівши таке чудо, лише хрестились і зносили молитви. Жінки, колись невинні дівчатка, що гралися з Себастьяном, побивались у сльозах, мовби помер їхній брат чи чоловік. Старші жінки, які пам'ятали Штукенгайзена ще зовсім маленьким, коли він ходив від двору до двору і просив розказати йому казку, вмивалися сльозами і кидали у вогонь маки, волошки та різне пахуче зілля, що вони, не знати за яким покликом, принесли на похорони великими оберемками. Навіть корови, яких так полюбляв малювати Штукенгайзен, прийшли на гору з телятами і смурно погойдували головами. Телята, поспиравшись до матерів, тулили свої писки до їхніх теплих боків і лише виблискували чорними очицями. Коли ж тіло Штукенгайзена почало горіти, корови здійняли гвалт, і повітря всієї округи заповнило мукання впереміш із дзеленьканням дзвоників на їхніх шиях. Здавалося, те мичання заповонило весь виднокіл — від Дуклі аж до Кам'янки, Роп'янки, аж до самого Смеречного. Зачувши той звук, старі лемки з околиці дістали свої трембіти і трембітували так, аж ставало сторчма волосся.

Дим, що здіймався від багаття, був таким ароматним, що, здавалося, то розпашіла лука після дощу пахне зіллям і квітами, а не тіло простого чоловіка. Запах той не можна було порівняти ні з чим, що знали в Дуклі. Одежа, в якій були дукляни, так пропахла тим запахом, що, кажуть, навіть роки потому люди ще тримали ті сорочки та кептарі, аби витягнути їх у рідкісну хвилину і вдихнути той чудодійний аромат.

Коли ж ватра вже догорала і від окресів тіла не залишилося нічого впізнаваного, налетів сильний вітер, що приніс буревій білого цвіту. Не знати, що то був за цвіт, може, з глоду, а може, і з вишні, однак то не була властива пора для них, аби цвісти. І все ж таки, всі, хто був на горі, скупалися в тому цвітові, і спускалися додолу білими, наче потрапили у завірюху. Той вітер розвіяв грозові хмари, що запнули половину неба, і знову яскраво засяло сонце.

З гори всі люди, небалакучі, прошкували просто до старої Штукенгайзенової. Вони несли кошики з усілякою їжею. То був дивний харч — вони несли масло, сир, маслянку і гусянку, несли мед і яблука, мак і горіхи, несли жито, овес, боби і квасолі.

І то була дивна учта, бо господиня приготувала кутю, як на Різдво, зварила узвару і частувала всіх хлібами, яблуками, маком і медом, як на Спаса. Застілля нагадувало небо, де були водночас сонце і місяць, веселки і громовиці. І за столом тільки тих розмов і було, що про Себастьяна. Коли ж панотці, мокрі від поту, прийшли до господи, то почали запитувати, що то за поминки, мов Святий вечір, а мати Штукенгайзена нічого їм не сказала, тільки віддала

їм скриню з прикрасами. А потім вигнала всіх корів зі стайні, лиш одну залишила, і теж роздала їх. Затим принесла подушку і почала з подушки роздавати цісарські золоті. А коли роздала все, що мала, сіла до столу і стала співати пісень.

Лянґе перечитав цей епізод декілька разів, немовби намагаючись відрізнити фантазію Чиж-Вишенського від правди. Навіщо біограф писав, що Штукенгайзен від самого дитинства, відколи перестав ссати матір, їв лиш молоко, мед і збіжжя, як ото кутю, що була невідомою Лянґе, допоки він не вивідав про неї в Інтернеті? Що то був за дивний лемківський звичай — палити тіло? Наскільки Лянґе дізнався, жодного схожого традиційного обряду не було. То був край скромної кухні, побожних і простих людей. Штукенгайзен належав до якогось іншого, найвищого світу, а втім, і серед лемків, вочевидь, почувався своїм. У життя цих людей він приніс святість і чистоту. Інакше як пояснити те, що люди несли до нього на похорони усе найєдвабніше, найчистіше?

З іншого боку, це дивне ім'я — Штукенгайзен. Можливо, то все було якоюсь містифікацією? Може, був допіру лише Чиж-Вишенський із його нереалізованим потенціалом науковця та літератора? Надто вже символічно звучало це ім'я — Себастьян Штукенгайзен. Із грецької Лянґе переклав ім'я «Себастьян» як «піднесений», «гідний поклоніння», ба навіть «святий». Що ж до Штукенгайзена, то, помудрувавши з написанням цього імені, Лянґе отримав щось на кшталт «майстерного у студіюванні».

Відчуваючи за собою захист святої католицької церкви, Лянґе наважився дістати портрет Штукенгайзена, аби стати до свого ляку обличчям в обличчя.

Штукенгайзен дивився на нього вмиротворено, і Лянґе відчув у серці знайомий стрибок радості. Відчуваючи, що страхіття пекельних проваль залишилися позаду, він сів за аркуш паперу і почав зіставляти основні наукові відкриття з тезами, сформульованими Штукенгайзеном, аби унаочнити паралелі.

Отож, він знав, що за документом «Адамового яблука» полювали червоні, одначе плоди їхньої науки свідчили радше про те, що їхні шукання були марними. Лянґе поставив прочерк біля слова «червоні», але не викреслив їх повністю. В радянській науці мали місце аномалії Лисенка і Вавілова. Також радянці першими запустили людину в космос. Військова сфера — не варто забувати про неї. Хто зна, наскільки велика сфера знань залишається до сьогодні засекреченою в цій північній країні. Лянґе дійшов висновку, що наука СРСР розвивалася радше завдяки почуттю конкуренції з Заходом. Під словом «СРСР» він дописав «конкуренція».

Німеччина зазнала стрімкого злету і такого ж стрімкого краху. Вся ця зброя відплати, берилієві дзвони, крилаті ракети — все це нагадувало відголоски великої науки, куди німці тільки прочинили двері, одначе сила, що кипіла за ними, змела їх самих, разом з винаходами і всім Третім райхом. «Винятковість» — записав під ними Лянґе.

Китай — черговий знак запитання. Химери Дзяна вказували на те, що хтось із китайських інтелектуалів

отримав шматок «Яблука», де відкривалися таємниці процесів змішування. Можливо, саме аура цього уривка допомогла китайцям зробити пасіонарний викид своїх агентів у світ Заходу. Можливо, ці один чи два афоризми Штукенгайзена, наче фермент росту, спровокували їх колосальне примноження, людське, економічне, і хто зна яке ще у майбутньому. Біля слова «Китай» Лянґе поставив позначку «ріст».

Франція та Англія розділили між собою афоризми, присвячені структурі та композиції. Озброївшись цими ієрогліфами як іконами на хресний хід, вони мимоволі здійснювали своє призначення у науці, медицині, політиці, вигадане їм Штукенгайzenом ще десь на початку століття. Франція породила покоління бунтівників і декомпозиторів, які підірвали устої, чи радше, залишки устоїв традиційного суспільства, схиляючи суспільство планети до все важчої форми розладів сприйняття і мислення, що проявились у філософії постмодерну. Англія ж почала заповнювати порожній простір, вичищений постструктуралістами і деконструктивістами, новими знаками: біосеміотикою, герменевтикою, новою фізикою.

Сполучені Штати Америки були, прецінь, найбільш облюбвані Штукенгайzenом. З невідомої милості вони отримали найбільший шмат пирога. Вони були посудиною, де всі елементи змішувалися воедино, де відбувалося світове ферментування ідей, де світ думки перетворювався на матерію.

Лянґе позначив США словом «вихід», і це перегукнулося йому з біблійним «exodus». «І будете, як боги», — згадав він, і раптом увесь його план почав

ворушитись. Це ворущіння відбувалося десь у голові, наче якась сила сама укладала йому розрізнені факти в єдине бачення, єдиний процес, єдиний корінь усіх явищ, що його так барвисто розписував Чиж-Вишенський. Раптом йому стало зрозуміло, чому Штукенгайзен використовував метафору дерева і чому його текст називався «Адамовим яблуком».

— Так ось як воно, виявляється! — тільки і встиг сказати Лянґе. У голові в нього стрімко вкладалася картина, що ставала чимраз більшою, панорамнішою: він зрозумів, як за незбагненим промыслом змінюються технологічні уклади, як змінюється знання, як плавно змінюються цінності й мотивації людей, дедалі сильніше розпалюючи в серці вогонь бажання. І за оскалом, що потроху відкривався йому, він почав убачати перехняблене обличчя Адама, і Адам був чимось іншим, ніж він гадав до цього, — Адам дивився на нього з очей кожної людини, кожнісінької особистості, простягаючись в обидва боки — в минуле і майбутнє, Адам був тут, і він сам був часткою Адама, він виявив, що всі, кого він знає, — споріднені цими глибинними генетичними зв'язками, які тягнуться від незапам'ятних часів і які ніколи не перервуться в майбутньому.

— Господи, Ти всюди! — Лянґе склав руки в молитві, зачудований. Усе, що він бачив навколо себе, було виліплено руками тисячоликого, тисячоого Адама, що простягався на нескінченність у минуле і на нескінченність у майбутнє, і основою для ліпнини був Сам Господь, який дав Себе Адамові, бажаючи вдоволити бажання його голодного серця. Лянґе упав

навколiшки, спостерiгаючи, як перед ним освячується нутро буття. А далi вiн зрозумiв, що насправдi не було нiякого Адама, нiякого єдиного чоловiка — завжди був вiн i Бог, i щоразу Господь приходив саме до нього, наче запитуючи: Чи тепер ти вже наситився, чи тепер досить тобі? Тож коли Лянґе побачив, що все пов'язано, i все є Богом, вiн зрозумiв, чому так лагiдно, а водночас насмiшкувато дивився на нього Штукенгайзен — адже Сам Господь нiкуди не дiвався вiд Адама, а лиш Адам вiдвертав своє обличчя вiд Бога. Все було Богом. Не було нiкого, крiм Нього, i Вiн був усiм. I Лянґе зрозумiв, що вiн бiльше не має сил обманювати себе, бiльше не може бути тим, ким упродовж усього життя вважав себе — школярем, потiм студентом, потiм аспiрантом Лянґе, сином i чоловiком, австрiйцем, мовознавцем, хорошим громадянином, платником податкiв i читачем газет, власником європейського паспорта i членом клубу iсторичної реконструкцiї «Хоббiт». Вiн не мiг бiльше бути тим, хто хоче чогось, бо хотiти чогось ще було смiшно, i не мiг бiльше бути тим, хто ненавидить, бо не було бiльше кого ненавидiти. Не було бiльше гiдного заняття, не було бiльше чого боятися. Тепер вiн знав — вiн нiколи не помре, бо нiколи не народжувався. Не було бiльше того, що слiд пiзнавати понад те, i не було що забувати. Не було мiсця, куди можна було би померти, i не було мiсця, куди можна було би народитися — скрiзь був тiльки Господь. Вiн лагiдно усмiхався Лянґе, увесь цей час Вiн постiйно був поруч, i завжди буде поруч, завжди пiдтримуватиме його, навiть якщо Лянґе захоче зараз сказати

собі, що нічого такого не було, і спробувати вдати, що все це — його фантазії. В голові у нього більше не залишилося темного місця, куди можна було б утекти і фантазувати — тепер усе світилося знанням повсюдної присутності Господа, і він знав, що вони з Господом разом завжди, і Він — його найкращий друг, це вічна дружба — полум'я та іскри, океану та краплини, пана над панами і слуги всіх слуг.

— Господи, — звернувся Лянґе, і сльози накопили йому на очі. — Невже Ти прийшов сюди заради мене? Чому я не відчуваю вдячності? Чому моє серце таке тверде?

І крик болю, схожий на стогін пораненої тварини, вирвався у нього з грудей.

Раптом щось почало згортатися. Лянґе відчув, як зникає надприродно тонке світло, зникає потойбічний легіт і відчуття піднесеності. Далі речі знову стали звиклими речами. Лянґе спробував іще раз прогледіти їхній суворий зв'язок, однак ані сліду більше поєднаності в одну гірлянду, де все, що є, нанизано на нитку, мовби коралі.

Мов очманілий, Лянґе почав ходити по хаті, з ванни до кухні, з кухні до вітальні, аби зрозуміти, що трапилося. Побожну простоту розуму починало знову заповнювати місиво незрозумілих думок, і тепер Лянґе точно знав, на чийй він стороні — точно не на стороні тої плісняви повсякденності, що зараз нею знову обростає його свідомість. Він не знав, що йому робити — падати на коліна і дерти собі обличчя чи битися головою об стіну — однаково все видавалося не тим, не підходящим, чужим йому за природою. Як йому дістатися назад, до того світла?

Лянґе відчув, що груди його починає переповнювати розпука. Він розумів усе, а водночас не розумів нічого. Щойно все було осяяно світлом Божим, а тепер знову все старе і марне, тварне і смертне, пронизане духом відділеності та гріха. Лянґе завив, наче тварина, і кров його захолола в жилах від власного голосу. Він відчував, як волосся стоїть сторчма на голові та як напружилася вся шкіра в передчутті чуда, але чудо було десь там. Десь дуже далеко, і десь тут, поруч. Всередині всіх речей, і містило всі речі в собі. І Лянґе не знав, як йому бути в цьому осерді творіння — і він, мов п'яний, і вже напевне збавлений глузду, сів на кухні, спершись до стіни, і почав читати біографію Штукенгайзена. Ще раз, від початку, уважно промовляючи про себе кожне слово, починаючи від моменту народження і до описань дивних похорон, і далі, читаючи одкровення Чиж-Вишенського з його апокаліптичним баченням майбутнього.

На ранок, прокинувшись на кухні, він відчув необхідність розкаятися. Він узяв до рук комп'ютер і заглибився у Фейсбук, надсилаючи десятки листів із проханнями пробачити його і пробачити йому. Не читаючи здивованих листів-відповідей, він наближався до того, аби написати листа Андреа.

«Люба Андреа! Пробач, що не зміг скласти тобі компанії на цьому життєвому шляху. Іноді люди сходяться, а іноді — ні, й лише Богові відомо, чому так стається. Ти обрала собі свій шлях, і я буду щасливий, якщо на ньому ти зможеш зустріти Єдиного, не того, за котрого ти могла би вийти заміж чи народити дітей, а Того справжнього Єдиного, котрий

Один лише поправді та є. Не тримаю на тебе зла, прощаю тобі, прости і ти мені, коли що було не так. З любов'ю, Стефан».

Насамкінець він зателефонував мамі. Він не збирався вдаватися в подробиці, лише сказав, щоби мама не хвилювалася за нього, у нього вже все добре, він одужав, бо, слід визнати, справді сильно хворів останній час. Але тепер уже все добре, він одужав.

Надвечір Лянґе, відчуваючи дивну потребу закрити старе життя якимось визначальним вчинком, розпалив вогонь у п'єці та почав вкладати в нього всі нотатки, що були ним зроблені з дослідження загадкової постаті Себастьяна Штукенгайзена. Йому захотілося залишити принаймні портрети. Але щось казало йому, що він мусить відв'язати себе геть і повністю, аби могли поплисти, як човен, у відкрите море. Він, признатися, таки залишив складений учетверо портрет Штукенгайзена з ланню — поклав його собі до нагрудної кишені. Все інше віддав вогневі та, скріпивши серце, попрощався з усім, що хотів іще зробити, але не встиг.

Смеркалося, коли він вийшов із дому. Була відлига, падав препаскудний львівський дощ зі снігом, але Лянґе відчував полегшення. То була якнайкраща погода для нього. Йдучи вулицею, котрою колись прогулювався Штукенгайзен зі своїм приятелем Чиж-Вишенським, він побачив, що все навколо — будинки, вулиці, бруківка, крім того, що були освічені ліхтарями, світилися тихим власним світлом. За ними, за знайомими ліхтарями, бруківкою і домами, неначе дійсність за правдоподібним сном, проступало щось

нове — нове і добре знайоме водночас. Лянґе відчув, що радість підіймається в його серці, як шумке вино.

На черговому повороті він, нарешті, побачив їх — двоє панів із тростинами, один високий, могутній, широкий у плечах, інший — едwabний, статурою майже дитина. Дивне світло йшло від них, так, наче постаті купалися в золоті. Вони рухалися велично і просто, наче ледь торкалися землі. Вони рухались, як рухаються королі на шпацірі. Пани тихо перемовлялися між собою. Здавалося, негода ніяк не заторкувала їх.

— Зачекайте! — гукнув він їм.

Лянґе кинувся бігти за панами, але ті чомусь просували швидше, ніж він, і завжди випереджали його. Тоді Лянґе кинувся бігти.

— Стривайте! Пане Штукенгайзен! Пане Чиж-Вишенський!

Врешті, на котромусь пішохідному переході Лянґе відчув — якщо він зараз не порушить правил вуличного руху, панове сховаються від нього у натовпі, і він ніколи не наздожене їх. Він ступив на дорогу, побачив, як у цей момент Штукенгайзен і Чиж-Вишенський обернулися, аби поглянути на нього, і коли той, хто називав себе Штукенгайзеном, поглянув на нього та усміхнувся йому, Лянґе десь віддалено відчув скрегіт автомобільних гальм і легкий, практично невагомий удар. Він зі здивуванням побачив себе, що лежить посеред дороги, і Штукенгайзена, який, усміхаючись, запрошує його рушити далі. Він побачив, що Штукенгайзен справді такий, як Його описав Чиж-Вишенський, — Його очі були схожі на

два гірських озера, Його чоло було як світанок, обличчям Він був схожий на місяць, а Його усміх був наче цвіт ружі.

«Я гадав, що смерть — це сон, але я почуваю себе так, ніби пробуджуюсь», — то були його останні думки, які могли ще якось відобразитися в цьому Яблукові знаків, усе інше виходило за межі адамічного буття, за межі сигніфікату, денотату і референта, рівно як і за межі будь-яких інших, найсміливіших уяв і припущень.

Так, власне, завершується дивна історія Стефана Лянґе. Варто було би звернути увагу на те, що саме її існування вже є досить парадоксальним. Розказана начебто від особи Стефана Лянґе, аспіранта Віденського університету, ця історія, тим не менше, не є відтворенням жодних документів, які могли би потвердити її правдивість. Окремі її моменти видаються надуманими, інші — заангажованими ідеологічно, ще інші прочитуються як провокація та варті осуду з боку церкви. Багато елементів цієї історії викликають сумнів, ба навіть підозри. Зокрема, останні хвилини Стефана Лянґе описано так, начебто існував (чи існує?) деякий інший (другий, третій?) спостерігач, чиїми очима цю історію й було побачено. Але жодних матеріальних доказів існування такого спостерігача, за винятком хіба що самої історії, немає. І все ж таки, ця історія присутня, вона існує в чиемусь зацікавленому, дещо відстороненому погляді. Залишається загадкою, хто цей таємничий спостерігач, одначе, гадаємо, у кожного читача цього тексту, одного із фрагментів єдиного

тексту нескінченності, є достатньо часу, аби знайти власну відповідь, яка принесе повне, виняткове задоволення і впокоєння.

2013